

INNA
5 99

B

E c o n o m i q u e

**BEGRÄNSAD
EFTERSÄNDNING**

Vid definitiv flyttning återsänds
försändelsen med nya adressen på
baksidan (ej adressidan).

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

Returadresser:

SVERIGE

Hälsinglands museum, Storgatan 31,
S-824 31 HUDIKSVALL.

DANMARK

P Grau Møller, Egevej 1,
Nr. Lyndelse, DK-5792 ÅRSLEV

NORGE

G Sør-Reime, Haugliveien 10,
N-4030 HINNA.

FINLAND

L Eerikäinen, Vipunenvägen 14,
SF-00610 HELSINGFORS

SKÄRGÅRDSHAVET - FOLK och LANDSKAP

2-5 september 1999

Program i korthet

Torsdag 2/9

Samling i Åbo. Avfärd kl 9.00, lokal tid, från åmynning
till mellanskärgård i trälare från Aura å till Sjalö.
Guidning, natur och historia. Lunch.
Presentation av Skärgårdshavets forskningsinstitut.
Seminarium. Kl 18.30 avfärd från Sjalö med m/s Noblesse
till Nagu Gammelgård. Inkvartering och middag.

Fredag 3/9

Avfärd kl 9.00. Heldagsexkursion till Jurmu och yttersta
havsbandet. På kvällen inkvartering och middag på
Brunskär. Sauna.

Lördag 4/9

Avfärd kl 8.30 till Brunskär, Boskär, Berghamn och
Kasnäs. Hemholmar och "vårdbiotoper", dvs slätterängar
och betesmarker. Årsmöte på Naturum Blåmusslan i
Kasnäs. 18.30 avfärd i taxibåt till Högsåra pensionat.
Årsmötesmiddag, inkvartering.

Söndag 5/9

Vandring i byn kl 8.30. Avfärd från Högsåra kl 9.30. Åter
till Kasnäs och fasta landet. Naturum presenteras. Buss till
gamla bruksorten Dalsbruk. Buss till Åbo 14.30 och
ankomst dit kl 16.00.

Dagordning för årsmöte

- Val av mötesordförande, mötessekreterare
och två protokollsjusterare.
- Godkännande av dagordningen.
- Styrelsens årsberättelse.
- Information och meddelanden.
- Bokslut.
- Skriftlig revisionsberättelse.
- Val av förbundsordförande.
- Val av styrelsemedlemmar i stället för i tur
avgående.
- Val av revisorer och revisorssuppleanter.
- Val av ledamöter i valberedningen.
- Medlemsavgift för år 2000.
- Stadgeändring.
- Övriga ärenden.

Styrelsen föreslår stadgeändring för slutligt beslut
1. Förbundets namn är:

På svenska, Nordiska kulturlandskapsförbundet, NKLf

På norska, Nordisk kulturlandskapsforbund

På danska, Nordisk kulturlandskabsforbund.

Oförändrat i övrigt.

Integrerad kustzonförvaltning.
Jan Henrik Sandberg. Norge.

Strategiskt program för kustzonförvaltning.
Paul Holm. Danmark.

Skärgårdssamarbete, nationellt och gränslöst.
Berndt Festin. Sverige.

Biosfärområdet i praktiken.
Martin Öhman/Mikael von Numers. Finland.

SEMINARIEFÖRELÄSNINGAR

Inledning. Kring människor och holmar.

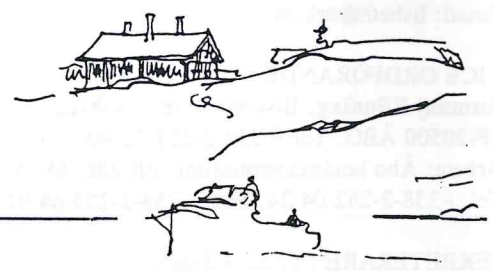
Kelvin Ekeland. Sverige.

Skärgårdens zoner. Geologi-biologi-kultur.

Leif Lindgren. Finland.

Biosfärområdet i praktiken.

Martin Öhman/Mikael von Numers. Finland.

ISSN 1102 - 6553

NORDISKA FÖRBUNDET
FÖR KULTURLANDSKAP

LOMMEN

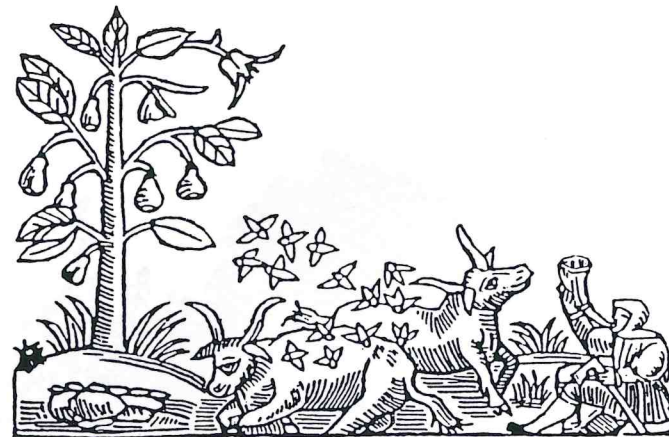
Kulturtidningen

**Välkommen till
Skärgårdshavets nationalpark**

23 * Maj 1999

Hällristningar, stjärntecken, trolltrummor, skärgårdshav och årets möte

I detta nummer fortsätter vi med Christer Boëthius ängs- dagbok. Nu med förra årets upplaga. Glädjande nog har Christer än en gång inspirerat en läsare att fatta pennen. Goth Bertil Johansson, fäbodbrukare i Dalarnas sydöstra finnbygd, hälsas välkommen. Tyvärr har den utlovade bilden på en foderlada förkommit på det belamrade redaktionsbordet, så den får stå över.

Medan det ännu finns utrymme på mina sidor för småprat med läsekretsen, ska jag berätta om en ny kunskapsbank. Initiativet kommer från Lennart Andersson Palm vid Historiska institutionen på Göteborgs Universitet. Postadressen är Box 200, S-405 30 GÖTEBORG. Lennart.Palm@history.gu.se Tel +46 (0)31 773 44 59.

Lennart bygger ett nätverk för forskning kring Västsveriges kulturlandskap (inklusive städerna). Det siktar in sig bl a på historiker, ekonomhistoriker, kulturgeografer, arkeologer, etnologer, historiska geografer och biologer med intresse för det västsvenska agrarsamhällets odling. Ett viktigt motiv är att i vidaste mening öka möjligheterna att komma vidare med forskningen i den ofta forskningsmässigt styvmoderligt behandlade västsvenska regionen. För ett ökat kunskapsutbyte talar också regionens näringshistoriska egenheter (ensäde, utmarker, binäringar, järnexport osv) och egenskapen av gammalt gränsland (samhörighet och kontakt mot Danmark/- Norge och övriga Sverige). Deltagarna i nätverket kommunicerar via ett idéellt abonnemang och en särskild E-postadress.

Det är via abonnemang vi fått texten om den uppmärksammade omdateringen av västsveriges hällristningar. I boken Världsarv i Norden daterar Leif Anker de flesta hällristningarna i Tanum till den sena bronsålderns fem århundraden, 1 000-500 f Kr. Krister Svedhage konstaterar att de lägst liggande ristningarna påträffas mellan 15 och 20 meter över havet. De är således tidigast gjorda under äldre

järnåldern. Hällristningar från bronsåldern måste troligen sökas över 25-metersnivån. Resultatet tyder alltså på en yngre datering. En studie som tar fasta på ristningarnas stil och innehåll i relation till höjdläge, skulle kunna antyda om de är likåldriga eller inte.

Det är mycket Skärgårdshav och det är det värt, för det är fantastiskt. Årsmötet lovar mycket. Det är att beklaga att Förbundet inte har resurser att hyra en snabb båt, som kan ta fler än 45 passagerare. Det gäller att vara ute i god tid för att inte missa den finaste ekskursjonen!

Nästa år blir det Norge och Vega, som är en kustkommun på Helgelandskusten. Även här är jordbruk och fiske huvudnäringarna, och utflyttningen är ett problem, men där slutar likheterna. En fråga att ställa är: Vad betyder de förutsättningar naturen ger människan?

Häromsistens påminde jag om mötet i Oslo 1992. Aftenposten har en spalt som heter *På skräss med Simon*. Dit hade kommit ett brev från Helene, 7 år:

HEI SI MÅN
JEG HAR PLOKET SOPP
I SKOGEN
I MARIDALEN VAR DET
SÅ FINT AT DET ER SYND AT
DEN SKAL BRUGES FOR
OG LAGE GÅLF BANE
KILSEN Helene 7 ÅR

Nu är de alltså framme igen! De röststarka entusiasterna. Under årsmötet 1992 redogjorde jag bl a för min studie av Maridalen. Jag talade om målkonflikter (se Nordisk Bygd nr 6-7). Att en golfbana omöjligt kan bevara det mångfasetterade innehållet i Maridalens bondelandskap, dit också skog och utmarker hör. Sedan må golfbanan vara aldrig så tilltalande och väl utmyttjad. Det går heller aldrig att återställa den mark som modellerats för golfspel till något tidigare. Och bollarna är hårda. Ingen klok förälder låter sin 7-åring plocka sopp på de välgödslade banorna, även om där är gott om nitrofila champinjoner.

Min käre Kjell Sandaas, vad har hänt i vår gamla, goda och framsynta kommune? Du må förklara!

Förbundet har gjort Norges försvarsdepartement uppmärksam på finnkulturen i Hedmark. Den är ett nordiskt fenomen som inte bara berör en enskild stat. Kanske är det rent av värt att utreda om finnbygden i Värmland-Hedmark kan bli ett nytt världsarvsområde. Svedjekulturens motsvarighet till samekulturens Lapponia! Kanske finns behov av att bilda fler nordiska biosfärområden! Ger EU:s Life-projekt möjligheter? Norge kan skjuta i svenska Älvdalen!

Jag såg ett schema över de uraliska och ugriska språkens utveckling de senaste 6 000 åren. De samiska och finska språken skildes där för 3 000 år sedan. Det finns ett kulturellt gap, men ändå många bryggor. En kulturhistorisk introduktion är *Samerna, Solens och Vindens folk* (60 sid, som getts ut av Ajtte fjäll- och samemuseum). Där berättas också om samernas stjärnhimmel. Där är Sjustjärnorna hos Finnbäckslars utbytta mot Renkalvflocken och vår Vintergata är Fåglarnas steg.

I inledningen skriver John E Utsi:

Vi har alla levt i små samhällen. Som en liten del i allt det stora kring oss. Ingen av oss kom ens på tanken att man skulle besegra naturen. Vilken bisarr tanke, att besegra den moder som ger dig liv.

Idag lever många av oss på marker som är lönsamma exploateringsobjekt. Dess rikedomar skall utvinna utan att någon skall bli beskydd för brott mot mänskliga rättigheter. Men de skall utvinna till varje pris. Ett pris som "vildmarkerna" och dess folk alltid fått betala.

Min far visste aldrig vad ekologi var. Han var en del av den. Jag vet vad ekologi är. Men är inte längre en del av den. Jag försöker lära mina barn värdet av vår historia och den kunskap vi fått genom våra äldre, kontakten med jorden, synen på vad marken och vattnen står för.

Glöm inte det nordiska symposiet: Samernas relation till landskapet, växterna och djuren - Samisk etnobiologi. Jokkmokk 17-19 juni 1999. Ring Titti Bergman på Ajtte, tel. +46-971-170 70, e-post <Ajtte@jokkmokk.se>

På årsmötet i Hälsingland beslutades om att ställa en fråga, i första hand till den svenska regeringen, bland annat därför att Sverige har ordförandeskapet i Nordiska Ämbetsmannakommittén för miljövård. Förbundet önskade veta hur de nordiska länderna agerar för att uppfylla Konventionen om Biologisk Mångfald. Särskilt pekades på artikel 10 om "hållbart nyttjande av komponenter av biologisk mångfald" där man kan läsa att varje undertecknande part skall:

"skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart bruk", "stödja lokalbefolkningar i att utveckla och genomföra gottgörande åtgärder i skadade områden där biologisk mångfald har minskats" och "uppmuntra samarbetet mellan egna statliga myndigheter och den privata sektorn om att utveckla metoder för hållbart nyttjande av biologisk mångfald".

Det är en stor fråga. Regeringskansliet har svårt att hitta något ansvarigt departement. Det är inte bara näring, inte bara jordbruk, inte bara miljö, inte bara kultur, utan allt. Det är inte bara fråga om en etnisk minoritet. Frågan berör hela folket, därför att den gäller allas anhängiga. De som inte valt att flytta, de som såg och ser fördelarna med traditionella sätt att leva, värdet i arbete som förenar bruk med bevarande.

Det är lätt att känna sig liten och ensam. Det är lätt att ge upp. Gruppen är splittrad. Den är röstsval.

I Rio 1992 lyckades den dock göra sig hörd. Vad man enades om där får inte glömmas. Samhället ska ge stöd för att gottgöra skador som skett och uppmuntra samarbetet mellan myndigheter och privata för att utveckla metoder för hållbart bruk av naturens mångfald. Vi har frågat hur regeringen arbetar. Finns ett program med tydliga mål, fördelning av ansvar och tidplan för genomförande?

Vi tycker att det passar att i sammanhanget återge en strip av Bill Watterson. I boken Comix (ISBN 91-510-6681-5) kan man läsa att han bara var 27 år då han 1985 presenterade sina figurer Calvin och Hobbes, på svenska kallade Kalle och Hobbe. De kan ses och upplevas i bortåt 2 000 tidningar. Hobbe är Kalles gosdjur, en tygtiger. Men det är bara med någon vuxen i närheten han uppträder så. Ensam hos Kalle är han i hög grad levande.

Gång på gång kastas läsaren mellan verkligheten och Kalles fantasivärld där allt kan hända och händer. Serien är mycket varm och medkännande samtidigt som den är rolig, drastisk och oerhört intelligent. Den blev snabbt kult och belönad med åtskilliga utmärkelser. Watterson kommer dock aldrig själv till de prisutdelningar och jippon som ordnas för honom. Han är hemma med sina katter.

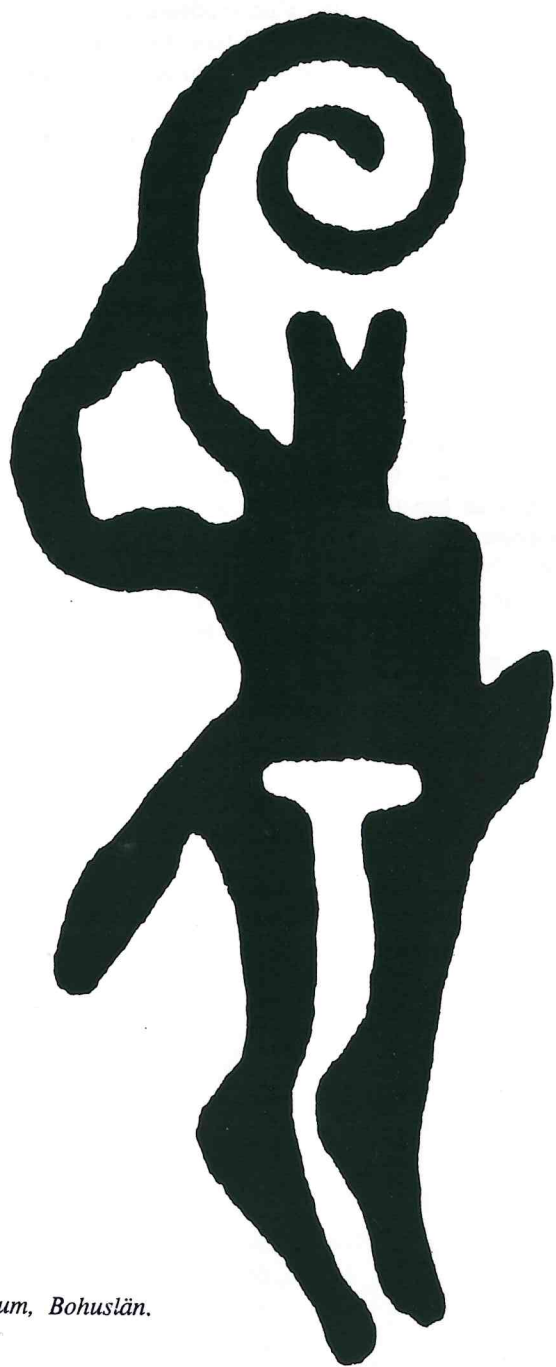

Krister Svedhage

En kulturlandskapsstudie baserad på pollen- och diatoméanalys 1996

Sammanfattande slutsatser

Denna undersökning ger vid handen, att den vegetationshistoriska bilden av Tanumområdet under Holocen kan sägas bestå av tre huvudfaser. Denna generaliserade bild grundar sig på förhållandet mellan trädvegetationen och de delar av vegetationen som indikerar öppnare landskap.

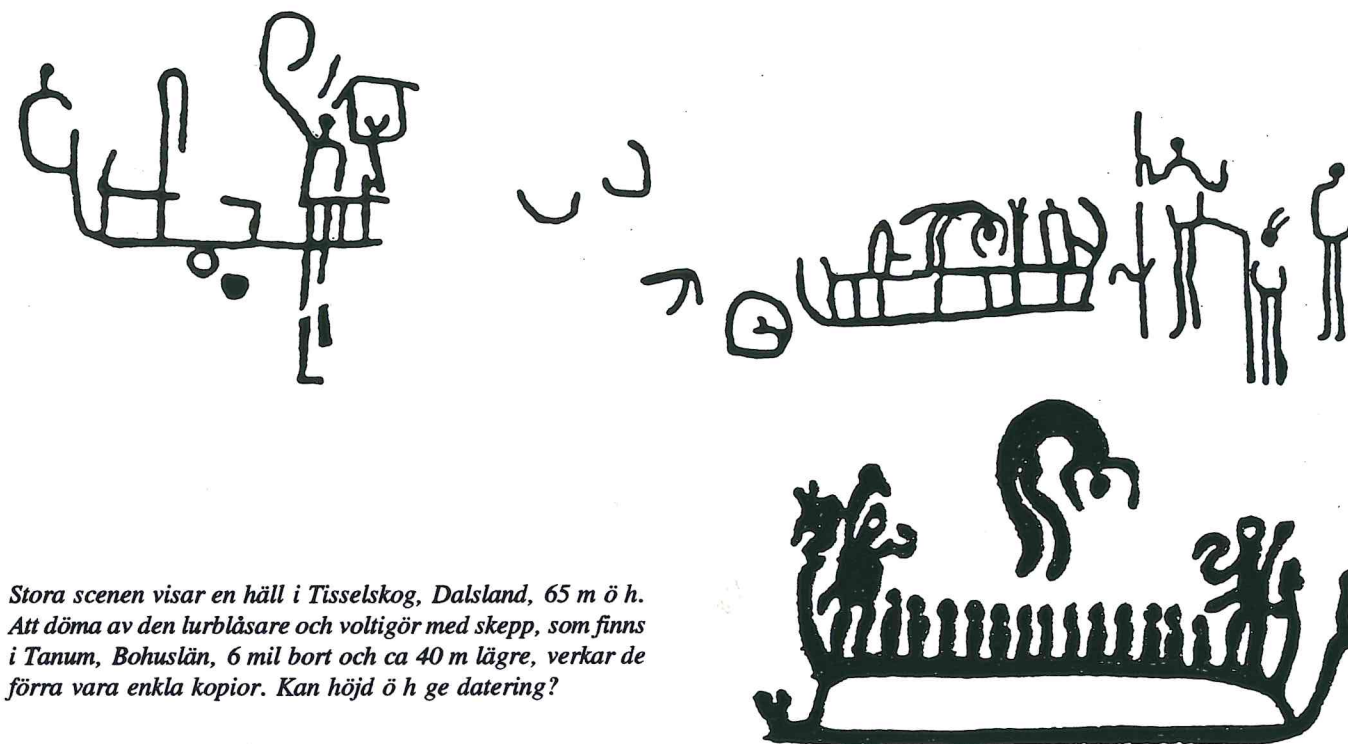
Tanum, Bohuslän.

En första fas, där öppenmarksvegetationen utgör ett betydande inslag, kan tidsmässigt identifieras till att omfatta sen Preboreal och Boreal kronozon, ca 9.400 - 8.000 BP. Uttryckt på annat sätt innebär detta ca 7.400 - 6.000 f. Kr. Under denna tid sker en gradvis ökning av trädvegetationen. De öppna områden som på så vis försvinner utgörs av naturligt öppna biotoper snarare än av genom mänsklig påverkan åstadkomna t ex ängsmarker.

Den andra fasen inleds i början av Atlantisk kronozon och sträcker sig halvvägs in i den Subboreala zonen, 8.000 - ca 3.700 BP (6.000 - ca 1.700 f. Kr.). Under denna fas dominerar trädvegetationen kraftigt. Landskapet är slutet, åtminstone en bit innanför kusten.

Den tredje fasen börjar i mitten av Subboreal, ca 3.700 BP (ca 1.700 f. Kr.) och sträcker sig så långt den analyserade lagerföljden når i Subatlantikum, sannolikt fram till ca 500 BP (ca 1.500 e. Kr.). I denna fas sker en mycket markant ökning av öppenmarksvegetationen, såväl äng och åker som hed. Den troliga förklaringen till detta är att människan tar landskapet i anspråk för djurhållning och odling i betydligt större utsträckning än tidigare. I arkeologiska termer inträffar således denna förändring i slutet av Neolitikum eller början av Bronsåldern. Mest uttalad är den mänskliga påverkan i början av Subatlantisk kronozon, 2.500 - 1.200 BP (500 f. Kr. - 800 e. Kr.), alltså under Järnåldern, och då särskilt från Kristi födelse.

En intressant frågeställning är naturligtvis inom vilka markavsnitt av det förhistoriska Världsarvsområdet som boskapsdrift och odling ägde rum. Av central betydelse för besvarandet av denna fråga, är kunskapen om de hydrografiska förhållandena i området under den aktuella tiden. I den jordartsgeologiska kartläggning som skett av Tanumslätten och dess närmaste omgivning (Svedhage 1996), visas att flera lägre liggande terrängpartier långt fram i tiden har utgjorts av kärrmark. Det är således sannolikt att de lägre liggande lerjordarna börjat odlas sent, efter det att relativt omfattande dikningar skett. Detta gör att blicken vid sökandet efter de förhistoriska odlingsmarkerna mer bör riktas en bit upp i terrängen, till de sand- och grusavlagringar som finns där. Dessa avlagringar är av areellt begränsad omfattning, men i gengäld naturligt dränerade och möjliga att bruka med enkla redskap. Även vad avser djurhållning, särskilt för får, kan denna typ av mark varit att föredra.

Stora scenen visar en häll i Tisselskog, Dalsland, 65 m ö h. Att döma av den turblåsare och voltigör med skepp, som finns i Tanum, Bohuslän, 6 mil bort och ca 40 m lägre, verkar de förra vara enkla kopior. Kan höjd ö h ge datering?

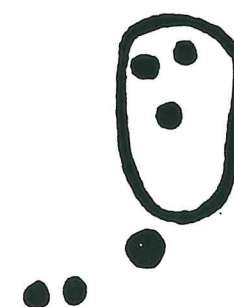
Emellertid är det inte enbart dessa jordartstekniska förhållanden som ska beaktas när det gäller frågan om den förhistoriska mänskliga aktiviteten. Av fullständigt avgörande natur är havsytans läge i terrängen. Genom bl a samverkan mellan rörelser i kontinentalblocken (t ex "landhöjning") och förändringar i havsvolym, förändras havsytans läge i terrängen över tiden.

De resultat avseende denna s k strandförskjutning som presenteras genom denna undersökning innebär följande vad beträffar för människan utnyttjbara områden:

Fram till för mellan 2.600 och 2.800 år sedan låg alla områden som idag är belägna under 25 meter över nuvarande havsytan, under havsytan. Detta innebär att i stort sett hela Tanumslätten låg under vatten fram till slutet av Bronsåldern. Strandförskjutningen fortskred sedan så att i sen Järnålder, ca 700 e.Kr., alla områden ner till knappt 5 meter över nuvarande havsytan blivit land. Med dessa värden som utgångspunkt, bör havsytan i området ha legat ca 15 meter över nuvarande havsytan strax före Kristi födelse.

Mot bakgrund av det sagda, kan konstateras att människan under Bronsåldern varit bosatt och bedrivit jordbruk i förhållandevis höga lägen. (över 25 m ö h). Till detta kommer naturligtvis att hon också kan ha jagat och fiskat. Under Järnåldern kan människan successivt ha tagit mer väl-dränerade områden i den lägre terrängen i anspråk för bosättning och jordbruk. Emellertid har troligen även under Järnåldern de lättare jordarna högre upp i terrängen varit de som huvudsakligen utnyttjats för odling.

Områdets hällristningar ligger topografiskt spridda. De lägst liggande ristningarna påträffas på mellan 15 och 20 meter över havet. Dessa ristningar är således, som tidigast, gjorda under äldre Järnåldern. De hällristningar som ligger på högre höjd i terrängen kan givetvis vara äldre än så. Hällristningar från Bronsåldern måste sannolikt sökas ovanför 25-metersnivån. Föreliggande resultat indikerar alltså en förhållandevis ung ålder på dessa särpräglade fornlämningar. Denna undersökning kan inte utöver vad som redan konstaterats, bidra till en relativ eller absolut datering av hällristningarna. Möjligen skulle en undersökning som tog fasta på ristningarnas stil och innehåll i relation till deras höjdläge, kunna ge en fingervisning om de ska betraktas som likåldriga eller olikåldriga.

Visar de tre skålgroparna inom konturlinje månen i avtagande? (Tisselskog, fornl nr 10-15)

Driver hällristarna gäck med dagens tolkare? (Tisselskog, fornl nr 29)

Kelvin Ekeland

Kosmiskt kulturlandskap

FENRISULVEN

Det finns inga gränser för kulturens landskap, vårt "traditionslandskap". Ibland delar också olika kulturer i olika grad samma landskap. Första gången jag närmare reflekterade över detta var när jag hörde Gunde Johansson stämma upp en av Finnbäcks-Lars visor. Den heter "Under stjärnorna". När Gunde sjöng om *Lisselvagna* och *Tre-rocken*, stjärnbilder jag aldrig förr hört benämnas så, slog det mig att vi måste ha berövats vår egen kulturella landskap där uppe på himlapällen och på präckats någon annans.

Vad har vi att göra med stjärnbilder som Andromeda, Cepheus, Fenix, Kentauern, Orion, Pegasus och Perseus.

Var finns kunskapen om våra nära förfäders föreställningar om de föremål och gestalter linjer mellan tydliga stjärnor kan bilda? Och vad kunde enskilda stjärnor stå för? Stjärndyrkan, det som kallas *astrolatri* med ett fint ord, har också haft sin egen form här i Norden. Var finns minnet? Finner vi till exempel Munin, den av Odens tama korpar som gestaltade detta, i stjärnbilden Korpen (Corvus)?

I vintras kunde följande läsas på ett mjölkpaket:

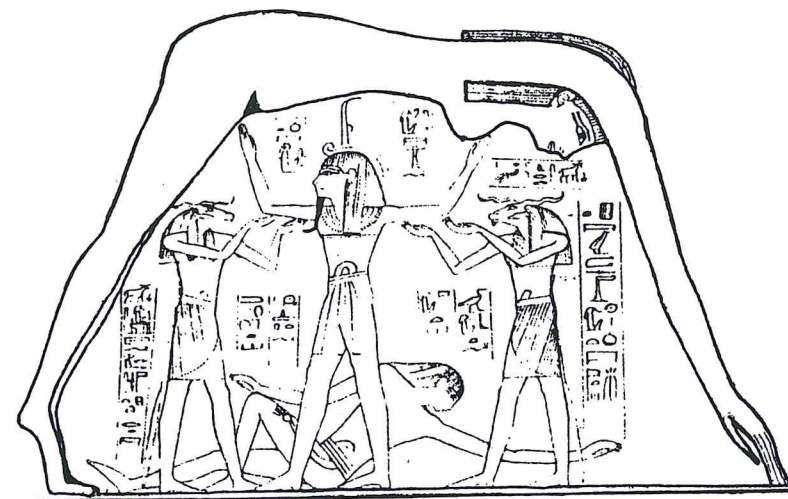
"Fenrisulven var det läskigaste djuret i vikingarnas sagor. Som liten liknade den en söt valp och fick bo hos gudarna i Valhall. Valpen växte till en vild och ilsken ulv. Till slut var det bara Tyr, den modigaste guden, som vågade mata honom. För att få lugn och ro smidde gudarna ett koppel av kvinnors skägg, klampet av kattfötter, bergens rötter, björnens senor, fiskens andedräkt och fågelspott. Med det kunde de binda fast Fenrisulven på himlen.

Vanligtvis kallas den här stjärnbilden Oxen (Taurus). Vid årsskiftet, omkring klockan 19, står den högt över horisonten i sydost, ovanför till höger om stjärnbilden Orion. I februari/mars står den högt i söder klockan 18. Förbi ulvens kraftiga käft strömmar Vintergatan, som vit andedräkt mot himlens mörker."

I Lommen nr 4, september 1990, berättade Nils Dahlbeck om "projekt Ödhumla", bevarandet av ursprungliga fjordfä-kor. Då nämnde han en illustration till en skrift från 1760 i Köpenhamns Kungliga Bibliotek. Bilden visar urkon Audhumbla, som fanns innan jorden skapades. Ur spenarna rann de strömmar av mjölk som vi än i dag kan se bana sig väg över himlavalvet. Vad svenskar benämner Vintergatan kallar de Mjölkvägen, som vet bättre.

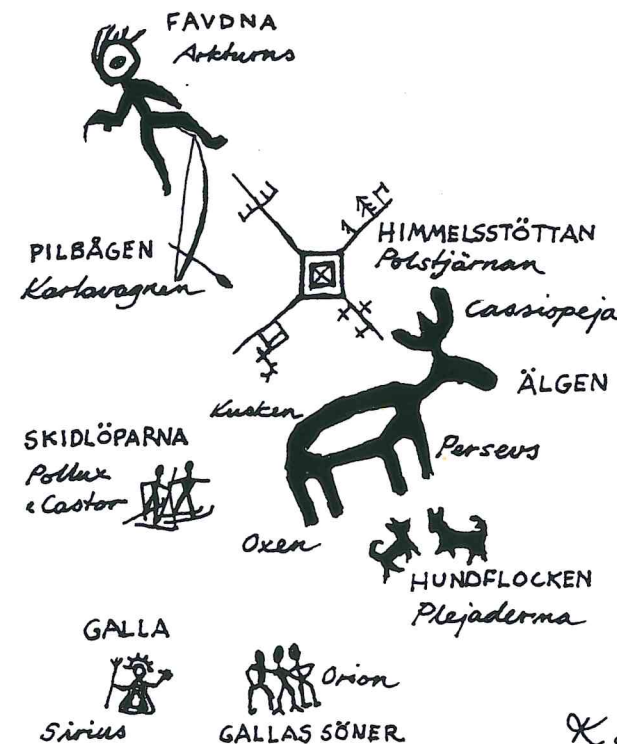
Om nu Audhumblas mjölk läskar Fenrisulvens torra strupe, var hittar vi urkon själv där uppe? Stod hon där vi idag finner Ormen (Serpens) och Ormbäraren (Ophiuchus)? Kan vi någonsin få besked om de föreställningar som människorna hade under Nordens tidigare skeden. Religionshistorikern Oscar Almgren spekulerade på 1920-talet i tolkningar av hållristningar som anknyt till himlavalvet. Kanske var han på rätt väg?

Kanske finns det stjärnkartor bland Nordens hållristningar! Skär man ut enstaka figurer bör man med lite god vilja alltid kunna hitta stjärnor som väl passar in på figurernas strategiska punkter. Kanske inte så vetenskapligt givande? Det blir däremot ett intrikat och sofistikerat problem att hitta bronsålderns stjärnkartor bland myllret av alla andra figurgrupper. För det torde vara helt orimligt att anta att alla hållristningar är indikationer på en bronsåldersastrolatri. Och hur ska man komma tillrätta med sekundärhållristningar?

Den egyptiska hieroglyfen för himmel tecknas av ett valv. Ofta vilar detta på något som kan kallas himlastötte. Himlavalvet personifieras av himmelsgudinnan Nut med armar och ben som bärare av valvet. Också i det gamla Egypten definierades stjärnbilder. De rymdes inom 36 dekader om 10 dagar. Stjärnbilder med stjärngudar prydde många tempel och gravar eftersom stjärnorna, i varje fall de nordliga som aldrig gick ner, förbands med oförgånglighet och odödlighet.

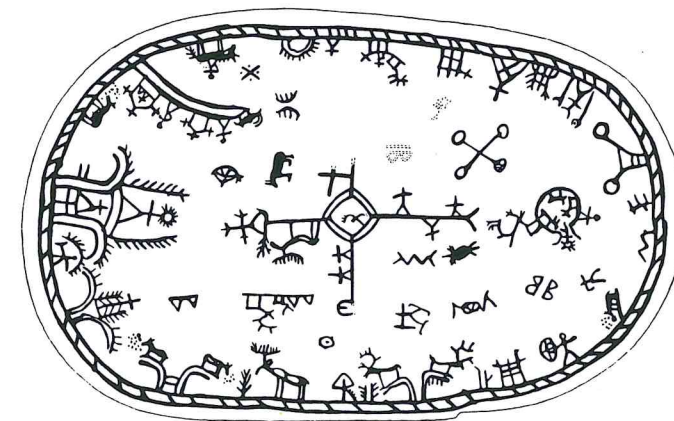
För samerna har stjärnhimlen speglat vardagen. Deras himmel hade en enda stötte och den var riktad mot Polstjärnan kring vilken allt kretsade. I tidskriften *Forskning & Framsteg*, nr 3/99, skildrar astronomen Marie Rådbo hur den samiske författaren och konstnären Johan Turi mindes hur samerna uppfattat himlapällens kulturlandskap.

Den dominerande stjärnbilden är älgen Sarvva (Cassiopeja, Perseus, Oxen och Kusken). Det för tiden tillbaka kanske 1000 år till ett skede då jakten och inte renskötseln var viktigast för försörjningen. I samernas himmelska jakt hette jägaren Fávna (i stjärnbilden Björnvaktaren). Hans pilbåge, Fávna Dávgi, består av Karlavagnens sju välkända stjärnor. Man ser hur stjärnan Arkturus, jägarens öga fångat älgen och söker få pilen på bågen i rätt läge. I jakten på älgen deltar också jägaren Galla (Sirius i Stora hunden), hans tre söner (Orions bälte) samt två skidlöpare (Castor och Pollux i Tvillingarna).

Turis minnesbilder är inte de enda av samernas kosmiska traditionslandskap. Det svenska fjäll- och samemuseet Ajtte redovisar till exempel Orions bälte som den elake men dumme jätten Stalos hundar medan Turi placerar dessa i Plejaderna. I andra samiska källor kallas Plejaderna för Fällen som flickorna syr på.

Marie Rådbo drar också en parallell mellan Turis stjärnkarta och samiska trumbilder. Hon ser Himmelsstötten eller Världspelaren i centrum och figurerna runt om som en karta över Kosmos. Även om många figurer är svårtolkade skulle de ge en uppfattning om samernas världsuppfattning, alldeles som man kan fantisera om hållristningar och deras ristares syn på allt.

Nils Parling

Finnbäcks-Lars under stjärnorna

Text och musik ur Finnbäcks-Lars visor, 1980. ABF-Dalarna

Melodi Gunde Johansson

När en går så här en kväll ifrå arbete å hem,
å en känner slite värka djupt i rygg å skröv å lem,
å då skönt när mörkre faller, fast en bare halvvägs å,
att uppå himmelen små lykter vandrer mä.

Si där går Karlavagna fin öppöver Finnbäcksberges fång,
i Lisselvagna lerker öpp mot Polstjärna si stång,
Sjustjärna å Trerocken glänser milt därbort i öst,
bevars va vackert, fastän då å mörkt å höst.

Sen så kan ja inga namn, men va spelar då för roll,
va alla nålstick heter uti himlens parasoll.
För en fattig fant som mej å då fäll nog mä deras ljus,
som träget följer mej på vägen te mitt hus.

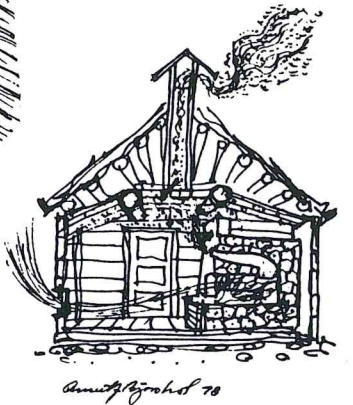
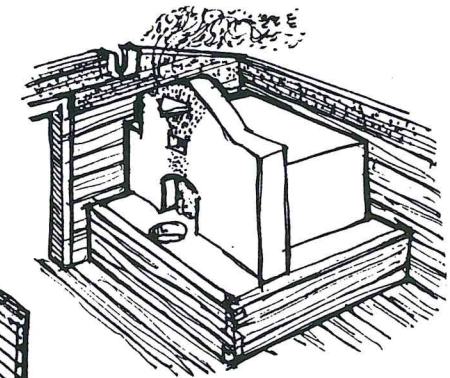
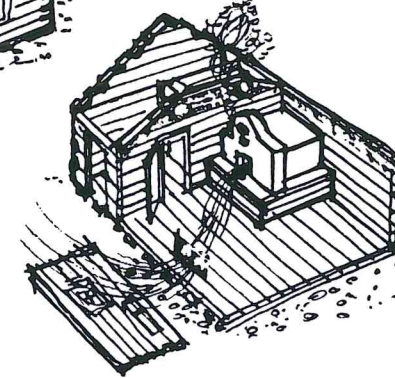
Märkligt å då nog te si huru di frå år te år
miljoner mil från vår teknik alltfört på himlen står.
Liksom på Herodes ti di sken på krubba, kråk och pilt,
så lyser di på Finnbäcks-Lasse lika milt.

Samma fina himlaljus som går där lugnt utmä min stig
geck fäll vakt ikring Kung David å Batseba dejelig,
å en kan va ganska säker att di gnistra lika vasst
närsöm Napoleon i Rysskalann frös fast.

Dessa himlakuler brann nog minsann som båk och fyr
när Finnbäcks-Lars bar älgkött över Rikkalampis myr.
Lika nådigt skan di ock, närsöm han kom frå ett kalas
å geck rätt vingligt uttå alltför många glas.

Då å fägnasamt en vet att han deler utta krus
åt syndere å religiös åv sina glitterljus,
å millionären han kan int säj att han får ut nå mer än mej
åv detta glitter sôm i kvällen tänder sej.

Tack för lyse stjärner små! Nu är Finnbäcks-Lasse där
han har si lilla stuga fastän fatti nog så kär,
å när jag nu kommer in, så ska ni alla på en gång
få se e litta stjärna mitt i skogens fång.

Skogfinnens rökstuga med principen för rökugnen

Nordisk Forbund for Kulturlandskap

Uttalelse angående finnbebyggelse og nytt skytefelt i Hedmark

Nordisk Forbund for Kulturlandskap (NFfK) beklager sterkt beslutningen om å velge Gråfjellet i Hedmark som lokalisering for nytt regionalt skytefelt for Forsvaret på Østlandet. Generelt må en kunne regne med at betydelige miljø- og kulturverdier vil kunne bli berørt eller gå tapt ved en slik etablering.

Forbundet forstår det dilemma en vil være oppe i i slike saker. Nesten uansett hvor en plasserer nye skytefelt må en regne med betydelige tap av miljøverdier og/eller andre verdier samt konflikter som følge av disse. Generelt er miljøverninteressene på tapende front i dagens samfunn, Gråfjellet er bare en av de mange sakene. Derfor blir Gråfjellet en viktig symbolsak i en tid der Forsvaret slankes og omlegges - likevel prioriteres et stort inngrep i miljø- og kulturverdier i Hedmark pga at et nytt skytefelt prioriteres framfor alle andre og mykere interesser.

Forbundet vil i denne saken, blant mange miljø- og kulturaspekter, spesielt påpeke de verdier som knytter seg til finnbebyggelsen og det landskap som hører til. Finnbebyggelsen og utmarksaktivitetene som kom med den finske innvandringen til Norge (Østlandet) i 1600-årene er den vestligste og marginale delen av det finske landnåmet i Skandinavia. Denne delen av vår historie og landskap er interessant, men mye skulle vært gjort for både å redde kultur, gjenstander, redskaper, bebyggelse og landskap. I Gråfjells-området finnes betydlige verdier i denne sammenheng.

Finnbebyggelsen med tilhørende landskap og kultur og det finske landnåmet i Skandinavia er et interessant fenomen i nordisk historie og landskap. Miljø- og kulturinteressene som knytter seg til fenomenet må sees i et nordisk perspektiv.

Forbundet regner med at andre miljø- og kulturinteresserte foreninger tar opp andre sider av de miljø- og kulturinteressene som blir berørt.

Forbundet ønsker å gi et bidrag til saken som bør oppfattes som en saklig og faglig betraktning. Forbundet mener at når så galt er at en virkelig begår et inngrep som det å etablere et nytt skytefelt på Gråfjellet - så må i det minste alle mulige grep taes for om mulig å minimalisere konsekvensene.

Derfor fremmer Forbundet forslag om nye registreringer/-konsekvensvurderinger med anbefalinger omkring hva som bør skje med finnbebyggelsen og det tilhørende landskap som en del av de samlede miljø- og kulturkonsekvensene som er nødvendige.

Forøvrig antar Forbundet at etableringen av et nytt regionalt skytefelt på Østlandet har som konsekvens at skytefeltet på Norges "Nasjonalfjell" Dovre avvikes.

Lisbeth Prösch-Danielsen
Leder

Gunvor Gustafson
Sekretær

Christer Boëthius Ängsdagbok 1998

7 Mars höggs och bortkördes fyra stora björkar.

7 Maj. På eftermiddagen kom Olle Holmberg och påbörjade fagningen. Numera är Olle pensionär och därför hade han inte några män från kommunen med sig. De lät häls att de inte hade tid. Mot kvällen var jag upp och hjälpte honom ett tag.

10 Maj. Fagningen fullbordad genom samarbete med Forssa IK och Nils-Olov Eriksson i Ekeby. Sex raska fors-saiter stökade bort fagningens återstod på ca tre timmar. Jag kunde inte delta så mycket nu heller för vi skulle släppa djuren i vall.

21 Maj. Vid min promenad förbi ängen hittade jag 4 blommande exemplar av smörboll. Troligtvis ett resultat av min fröförflyttning från Henaredalen för 3-4 år sedan.

31 Maj. Ryckt hundloka. Berättas kan att sedan i fjol har tre hamlade ungrädd dött på ängen, en björk, en sälj och en lind. För björken torde orsaken vara för hård beskärning. Sälgen ser ut att vara angripen av svampar och har torkat ut. Linden, som hamlades i fjol, vintrade inte in i tid utan frös sönder, det vill säga att barken sprack och lossnade från stammen.

11 Juni. På väg till ängen upptäckte jag, en bit ner i allén, ett fint bestånd med klasefibbla. Jodå, nu har jag lärt mej att se skillnad på kvast och klase och inte har jag spritt frön där heller vad jag vet. Kul i alla fall, den är enligt floran en art i minskande.

17 Juni. I dag hade jag internationellt besök på ängen. Hans Sandberg ringde på morgonen och ville komma förbi med ett par gästande skottar. Frampå eftermiddagen så dök de upp ur regndiset, Peter Quelch och June Ekerth. De var främst ute för att studera odlingslandskapets träd. Det är inte så vikt att få ur sig vad allting heter på skottiska, så inte vet jag om de fick ut så mycket av sitt besök. Vi tittade i alla fall på några hamlade träd och alléträd. Hans lämnade också ett fint skåp, som ska sättas upp vid ängen och innehålla information om kulturlandskapet och Markernas Mångfald. Till detta lämnades några kilo broschyrer att ladda skåpet med.

21 Juni. Satt upp skåpet och laddat med information.

28 Juni. Hackat bort skogstistel.

10 Juli. Ängsskallran skallrar. Konstigt detta blöta år då allt annat verkar så sent.

15 Juli. Tore Hagman och Åke Carlsson gästade åter ängen med sin kamera. Hade vägarna förbi, sa dom.

30 Juli. Länsstyrelsens lieslätterkurs samlade i dag 18 deltagare, som instruerades av Leif Rooth och mig. Deltagarna slog en mindre ruta av ängen under sina övningar.

2 Augusti. I dag har vi haft slätter igen, 26 vuxna och tre barn kom. Ingen förslätter med traktor i år på grund av allt regn, som gjort ängen mjuk och sank. Över ängen for 14 liar och lade omkull 80% av gräset. Aldrig har vi klarat så mycket utan traktorhjälp. Resten tog jag med slätterbalken. Middagsmusiken stod i år Sören Gustafsson ensam för. Gitarr och sång blandade vi med sill och potatis. Vad annars? Vi lyssnade så vi nästan glömde bort att äta. Allt flöt på bra under eftermiddagen, tills Tomas Granqvist skrek till, kastade lien och sprang. Jordgetingar? "Stora som hus!" Vi kom fram till att det troligen var bålgetingar. Bygger dom i marken? En gul lök, som Inger hämtade i trädgårdslandet, lindrade plågorna och Tomas fortsatte som om inget hänt, eller så blev han lite omtöcknad för han stannade kvar längst av alla. Bo hittade en kopparorm och så var det gott om grodor. Klockan tre fick vi kaffe och satt länge och pratade i eftermiddagssolen. Är det möjligen sommaren som har kommit. Bra i så fall, för jag ska försöka ta reda på höet.

5 Augusti. Räfsat ihop höet i strängar. Å det är klart, i år SKA det regna på höet. Det bara är så.

9 Augusti. Kört bort det sista höet från ängen. In alles fyra lass, dubbelt upp alltså.

27 Augusti. Nu ska jag berätta historien om höskallran. Vid studiebesöket den 17 Juni dennes, var även Hans Rydberg från länsstyrelsen med. Som varande "botanikus profsus" så for han ju runt med näsan i marken, medan resten av sällskapet, med höjd blick studerade lövverket. Efter en stund hade han hittat blommande höskallra på ängen. Strax där efter kom han och frågade om han fick ta med sig ett exemplar, ty detta måste vara tidigblommande höskallra, nog enda lokalen i Södermanland, trodde herr Rydberg. Vad trevligt och intressant tyckte jag, men jag visste ju var fröna kom ifrån. Det finns en lokal till med tidigblommande höskallra, nämligen bortanför Fiskarstugan på Ekenäs, där jag repat några frön för en del år sedan. Hur skallran kom dit, det får vi fråga en annan Hans (Næss) om, eller om det är Mårten Hammer som sitter inne med kunskap om frönas ursprung. Alltnog, förr var det bönderna med sitt ängshö, som spred frön. Nu tycks det vara forskare och idealister.

-Men jag hade ju kunnat tala omét med detsamma, i stället för att gå och smyga mä't.

På något sätt är det lite skämmigt att säga, att arten har jag fört dit. Den ska ju helst poppa upp ur fröbanken, eller vara ett bevis på generationers obrutna slit med höbärgning och betesgång. Jag tror skallran vill komma till en äng, som sköts efter gammalt. Hur bryr den sig mindre om. Trivs den, så förökar den sig.

1 September. Brutit löv på ängen, tre säljar och en lind. "Gammel sälgen" gav åtta kärvar, som jag torkar under en gran, på kul bara, för att se hur det blir.

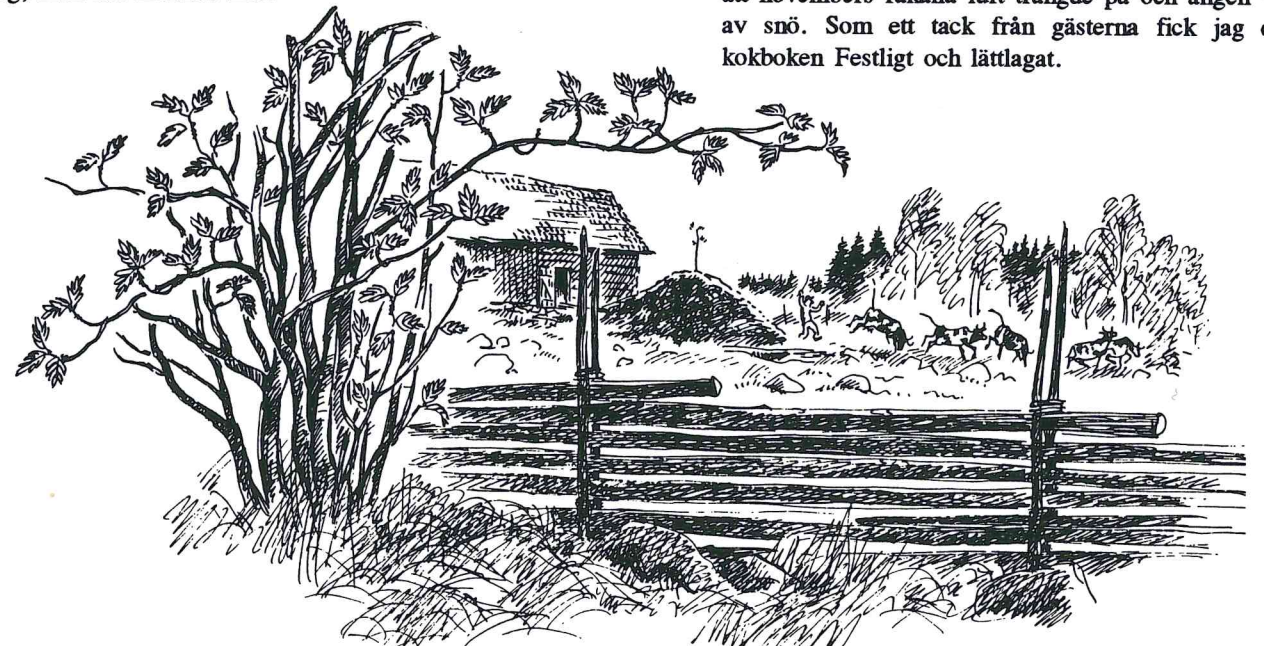
18 September. Satt upp elstängslet och öppnat för amkor-na, men uj vilka fäler det blir i den blöta marken. I dom där spåren skulle man kunna sätta potatis. Jag borde kanske hoppat över efterbetet, men då inträder väl sanktioner.

21 September. I dag fick 24 kor med kalvar och en tjur avbryta sitt efterbete. Hade det varit torrare hade dom fått gå kvar ett par dagar till. Men som sagt, hög beläggning och kort tid, det tycker jag fungerar utmärkt.

2 oktober. I dag har vi täppt gärdesgård vid ängen. Vi, det vill säga deltagarna i länsstyrelsens gärdesgårdsbyggarkurs, 12 st + Rooth och jag. Deltagarna tyckte det var så intressant att de ville komma ytterligare en gång och träna. Ja, ja, det är inte så lätt att basa vidjor och sno hank, klyva gärdsel och spetta störr, så man får ihop till en lagvill gärdesgård. Men alla var överens om att resultatet blev mycket dekorativt.

Kursmaterialet hade Leif Rooth med sig, men nu får jag gå till skogen och hugga gärdsel och störr för att få färdigt gärdesgården, som vi satte upp i rågången till Ängvaktarn's, det vill säga Ove Axelssons tomt, i norra änden av ängen.

Ett härligt brittsommarväder lade sitt skimmer över den nyligen efterbetade ängen och bidrog säkert till den goda stämningen i täppargänget, samt Leifs fina och kunniga sätt att instruera. Han sa visserligen att han kände sig ringrostig, men det märktes inte.

4 Oktober. Plockat ner elstängslet och tagit hem skylten och informationsskåpet, och nog har folk tagit broschyrer alltid. En gång har jag fått fylla på med broschyrer och det var inte många kvar nu när jag tog ner skåpet. Att ställa ut ett stängt skåp tycks kittla nyfikenheten, smart idé. Lite skyggt tittar man sig omkring medan man öppnar och snabbt stoppar några av skrifterna innanför västen, för att senare på ett lugnt och skyddat ställe ta del av hemligheterna.

18 Oktober. Idag hade vi den efterfrågade uppföljningen på gärdesgårdsbyggarkursen. Det durade och skvätte och blåste höst, så uppslutningen var blygsamma fyra + Rooth och jag. Men det går så jänkla bra att jobba när man är "några stycken" och inte blev det sämre av att Oves Agneta for till lanthandeln och köpte en ring falukorv och en kasse öl. Så några vidjor fick omformas till grillspett. Vidjorna räckte ändå till 17 hot ny gärdesgård att lägga till de sju från förra gången. Att någe så "skrovligt", som en gärdesgård kan vara så vacker att se på.

I början av Oktober så ringde Jan Elmhag och frågade om han kunde anmäla ängen till något han kallade Natura 2000. Jag undrade förstas vad det var för något? Enligt Jan, så var det ett projekt där man sällar fram 2000 särskilt värdefulla naturområden, som ska ges ett långsiktigt skydd eller hävdstöd. Det är klart att någon måste ta över där en annan slutar. Har man börjat med en äng får en allt hålla på. Så, ja visst, anmäl du, sa jag. Fast man undrar ju ändå, vad fasen det innebär egentligen.

11 November. Så var det då "grande finale" på ängen. Hans Sandberg från länsstyrelsen kom idag förbi med en grupp kollegor från grannlänerna. Man hade utbytt erfarenheter och tittat in i framtiden, ville så också besöka några praktiker. Det var där jag bland andra kom in i bilden, så jag hade ordnat varn glögg med pepparkakor och en brasa på ängen. Jag berättade om gården, ängen och verksamheten och man sade sig därmed vara nöjda. De 13 gästerna såg i vart fall ut att trivas med den värme som gavs, trots att novembers råkalla luft trängde på och ängen var täckt av snö. Som ett tack från gästerna fick jag den lilla kokboken Festligt och lättlagat.

Goth Bertil Johansson

Spridda frön, fodermarker och dito tankar

Christer Boëthius har frågat om fröspridning. Det är något som också engagerat mig nu när jag har återupptagit en fäboddrift med en stor besättning (70 betesdjur) på "Prästbodarna". Jag har en önskan om återupptagen biologisk mångfald i ängsfloran också!

Kanske är våra förhållanden i Rättviks finnmark som ligger mellan Siljansbygden i Dalarna och gränsen mot Hälsingland i öst inte så intressanta, men ändå... Den långfäbod jag brukar ligger 400 meter över havet på det 468 m höga Skallberget. Den var dokumenterat i bruk 1628, troligen även 1610, och med hus från 1500 talet. ("Prästhärbret" var ett, och det står nu på Rättviks gammelmgård.) Höet slogs, hässjades, lades i hölador för att sedan vintertid i långa hästforor fraktas 40 kilometer hem till Backa by och prästerskapets fjus [fähus]. Då spreds frön under en lång sträcka och på snön kunde fara ännu längre. Det behövdes ett stort antal hästforor för att spåra i snön så att de olika häståken orkade de åtta milen tur och retur! Två mil gick över Ljugarens is.

Före storskiftet hade ännu mer avlägsna siljansbyar fäbodbruk i "Prästbodarna". Utslätter på röjningar, svedjor och myrar skedde också från fäboden. Svenska bönderna svedjade in i modern tid och prästerskapet klagade på att deras kritter ej hann ta del av betet efteråt. Nämnas kan att i grannbyn Finnbacka, en mil norrut, fanns troligen Sveriges sista aktive svedjefinne. Han sysslade med svedjning ännu på 1930-talet.

Vid Dådransjön har Sättra, en grannby till Backa, grannfäboden Silenbuder med en röjning kallad Sveden (kort uttal). Den användes som hemfäbod runt 1:a världskriget av Frans Tildas familj i Dådransbruk fem kilometer bort. De gav den det nya namnet Kvarnströmsågan. Strax söder om denna ligger vilplatsen Lucktöv, vid en gräsrik bäck-äng. Dit vallades korna från Prästbodarna till ungefär sekelskiftet 1900. Sedan betade fäbodkorna där självmant, åtta kilometer från fäboden, fram till 1990 talet. Nu vågar de inte beta där längre på grund av rovdjursproblemen.

På denna Kvarnströmsågan gjorde länsstyrelsens florainventerare Lennart Bratt den stora kommunen Rättviks första fynd av lentätel. Den anses vara ett ogräs som kommit med utsäde (söderifrån?). Det visade sig att lentätel enbart fanns i finnbyarna och på fäbodmarkerna. Av någon anledning var den här knuten till ålderdomligt jordbruk.

Tidigare nämnda Tilda köpte gård nerströms i Björkboda, Envikens socken, under mellankrigstiden. Ända till 1990 talet slogs den knappt tunnlandet stora Kvarnströmsågan av sönerna. Avståndet till Björkboda är fyra mil tur och retur. De startde klockan två på morgonen och skakelklockorna väckte grannbönderna berättar Knuts Egon Alm

i Björkboda, vars mor sa "En dag kommer även Fransarnas klocka att tystna".

Den tystnade 1971. De sista åren, när traktorslåttern kommit, hann de slåtta på en dag. Två stora vagnar kördes hem på kvällen och höet hässjades vid gården. Tidigare slättades även Sersrönningen på andra sidan sjön. Slättermaskinen plockades isär och roddes över. Denna trakt har fruktansvärt branta dalgångar och hästen togs nästan upp på berget till Prästbodarna för att sedan kunna komma ner till Dådransbruk och norrut på andra sidan sjön till Sersrönningen. Bara detta tog en dag. Denna familj slog på 1940-talet, då det var foderbrist, även i Skallberget, bland annat på Prästtåkten och Dådrans bruks inköpta fäbodmark. Krisåren på 40-talet slättade denna familj också vass och sjögräs i sjön Björken. Med flottlänsar runt skörden roddes den hem på släp efter ekan.

Hästkörarna i skogen spred också höfröerna vid sitt skogsarbete. Egon Alm berättade att de körde hö två mil ifrån gården i Björkboda till skogsarbete vid Dådran för hästkarlarna. På återvägen tog dom hö från ängarna runt Dådran och körde hem detta!? Detta hö ansågs vara bäst för korna och småkreaturen. Transporterna visar hur man i gamla tider värderade höet från olika ställen på olika sätt för olika ändamål. Det sker för övrigt ännu 1999 på en del fäbod- och norrlandsjordbruk. Fortfarande på 1980-talet hässjade jag hö på Kvarnströmsågan, men sedan vägverkets entreprenör grävde ner allt hässjevirk vid en vägrenovering 1992 tvingades det upphöra. Det finns ingen arbetskraft idag som kan tillverka nytt hässjevirk av det gamla slaget.

Fram till 1997 fanns fjällkor och rödkullor i de bofasta finngårdarna Päckos och Abbor i Rättviks finnmark. Från gården Abbor fick jag höbös 1997, för att strö efter den nyanlagda vägen (för Milkos mjölkbil) upp till fäbodbjuset och året efter syntes redan några nygamla blommor.

Nu 1999 är 11 av mjölkleverantörerna bortrationaliserade! Kvar på en fem mil lång resa för Milko glesbygdsmejeriers bil finns efter en fyra och en halv kilometers uppförbacke, ensam uppe på ett berg med dussinet utrotningshotade lantraskor, bara jag själv, en lika utrotningshotad bonde.

Ofta har jag snö under betestiden och det har inga andra bönder på linjen ner till Hedemora. För fem år sedan lejde jag "plogbil" för att överhuvudtaget kunna buffra den 28 maj då det var isflak i sjöarna och en halv meter snö på stigen uppe på bergena. En meter snö låg det framför fjusdörren. Det är en hård tillvaro än idag.

PS 1996 upptäckte jag ett fäbodbruk i Fläsjöbygden, Strömsund, med 30 talet kor och getter. Det tycks vara okänt för de flesta. Där på Ringvattnets fäbod hade de ett klurigt utfodringsarrangemang. På utsidan av fjuset satt flera trälådor som gick genom timmerväggen in till korna. De hällde på fodret utifrån. Det hämtades från byn till varje mjölkning. Detta PS apropå Christer Boëthius fråga om utfodring från lador.

Kerstin Bergengren

Dokumentera jord och skog för framtiden

Kungl Skogs- och Lantbruksakademien anordnar tillsammans med Nordiska museet och Sveriges lantbruksuniversitet sedan några år regelbundet återkommande skogs- och lantbrukshistoriska seminarier. Detta referat är från ett seminarium med titeln "Att dokumentera samtiden för framtiden" med underrubriken "Kring museernas jord- och skogsbruksdokumentation".

Seminariet utgick från de senaste decenniernas undersökningar av nutida liv och arbete så som dessa utförts inom SAMDOK, de kulturhistoriska museernas gemensamma organ för samtidsdokumentation. Det syftade till att

- presentera samtidsdokumentationens metoder och resultat
- ge konkreta exempel på källmaterial som jord och skogsbruksdokumentationerna skapat
- ur agrarhistorisk synvinkel diskutera vilka fördelar och problem som finns med samtidsdokumentationens metod och resultat.

Anföranden

Att dokumentera framtiden; Irene Flygare (IF), SLU Skogsarbete; Carl-Magnus Gagge (CMG), Gävle Livet på landet; Agneta Boqvist (AB), Skara

Med utgångspunkt från en studie av ett medelstort familj jordbruk från 1915 och en SAMDOK-undersökning 1981 summerade IF sitt omdöme om SAMDOK. Verksamheten startade 1977 därför att man på grund av museernas växande föremålssamlingar måste få en ansvarsfördelning då det gäller samtidsföremål. De kulturhistoriska museerna bildade olika grupper, pooler, med ansvar för olika föremålsgrupper och forskningsområden. Bl a bildades jordbrukspoolen där även skogsbruk och fiske ingår. Arbetslivet kom att ställas i centrum för SAMDOK-arbetet.

Stora fältarbeten gjordes och ett stort källmaterial har samlats. Verksamheten kom att ta en stor del av museernas resurser i anspråk - även sådana som var ämnade för andra områden.

Som kritik sammanfattade IF att

- andra aspekter än arbetslivet borde tas upp
- för att se utvecklingen borde dokumentationen utsträckas över en längre tid, t ex med en återkommande undersökning vart tionde år
- kopplingen mellan museerna och forskningen borde stärkas
- för att klargöra vetenskapliga sammanhang borde en övergripande redovisning ske kontinuerligt utöver den som görs vid poolsammanträdena

CMG började med att redogöra för skogsbruket inom Iggesunds bruk i Hälsingland. Bolaget har utvecklats från järnbruk till skogskoncern. I början av 1980-talet gjordes en SAMDOK-dokumentation genom intervjuer och fotografering som omfattade enskilda arbetares verksamhet under ett år. Idag görs en förnyad undersökning med fokus på problem som uppstått i samband med att Iggesund kommit att bli en del i MODO:s företagskomplex.

Den gamla Iggesundsandan gäller inte längre. Regionen sträcker sig från kusten till norska gränsen och är indelad i fem distrikt med regionchefen placerad i Örnsköldsvik. En datateknisk hantering av verksamheten har utvecklats och nya rutiner införts.

Undersökningen bygger på intervjuer. Bilder kommer att tas senare efter ett strikt motivval. Positivt för de anställda är operativt tänkande i arbetet, hög grad av delegering och möjligheter till ökad kompetens genom utbildning.

Av kostnadsskäl kommer inte rapporten att tryckas.

En modern förnygringsyta

Undersökningen inriktar sig på att analysera

- den ändrade företagsformen
- företagets ekologiska insatser
- den maskinella utvecklingen
- facklig verksamhet
- rekreation.

AB redovisade undersökningarna "Livet på landet" från 1986 och "Ett år efter EU" gjord 1997 i samarbete med LRF - Lantbrukarnas Riksförbund. Båda är utförda i Skaraborgs län. I den förstnämnda följdes arbetet på två gårdar av två etnologer. Resultatet består av jordnära konkreta beskrivningar (om klockslag, märken på maskiner etc) fyllda av fakta och lätta att fylla på.

EU-undersökningen är gjord av en etnolog och består av intervjuer med 12 bönder och åtta tjänstemän på LRF. Denna undersökning inriktade sig på frågor om attityder till och åsikter om EU:s påverkan på bondenäringen.

Diskussion

Agr D och lantbrukaren Peter Edling tog upp samtidsdokumentationens nytta för företagaren. Kan den hjälpa en röstsvag samhällsgrupp i kommunikationen med politiker? Hur definierar man förändringsfaktorer och sociala faktorer? Kan man sia om hur det ska gå för sonen som tänker bli lantbrukare? "Det är dock viktigt att snoka upp de, som har något att berätta".

Direktör Ingvar Ekholm, Assi Domän framhöll vikten av att "Iggesundsundersökningen", som gällde bolagens förhållanden följdes upp av en liknande bland privata skogsägare i södra Sverige.

Professor Maths Isacson, UU, beklagade forskarnas dåliga kunskap om museernas verksamhet. Mycket källmaterial finns och en hel del artiklar har skrivits men samarbetet går trögt.

Det finns också problem med intervjuer. Kanske väljer man bara de som är positiva till att intervjuas och hur påverkar det resultatet? Kanske man själv är med och skapar resultatet då man tar del av arbetslivet på en gård.

Sammanfattning

Som bokslut kan man fundera på om undersökningarna ska göras av okunnig eller kunnig. Naiva mikrobefskrivingar är bra. Samtidigt måste det finnas probleminriktad forskning och ett urval av frågeställningar, sådana vi tror på just nu, måste göras. Långsiktig insamling genom fortsatt dokumentation med återkommande studier liksom utställningar är dock fortfarande av stor vikt.

I den allmänna diskussionen betonades vikten av

- breddade kontakter mellan museer och forskning
- att använda nya frågeställningar
- samarbete mellan ekonomihistoriker och kulturhistoriker för att få fram ny kunskap för framtida SAMDOK-undersökningar
- att insamlade föremål alltid ska ha en context
- att undersöka om bönderna splittras genom EU-tillhörigheten.

I ett inlägg något utanför diskussionen framförde Anders von Stockenström, Ånhammar, bl a att man också kunde visa den tekniska utvecklingen på plats genom att man, såsom på Ånhammar, intill ett helt modernt sågverk, bevarat ett sågverk från 1657.

Peter Erlandsson

Säfstaholm - ett räddningsprojekt

Föreningen SESAM har under alla sina år varit på jakt efter kulturväxter av svenskt ursprung. Genom en styrelsemedlem, Mats Ivarsson, Botan i Uppsala, har vi lyckats återbörda en hel del från utländska genbanker. Mattias spårade t ex upp foderbetorna Ljusröd och Gullåker hos Gatersleben i Tyskland för många år sedan.

Sommaren 1995 diskuterade jag och Mattias svenska kålsorter. Ännu på 1950-talet fanns det två lokalsorter kvar, nämligen Säfstaholm och Västernorrland. Tänk om någon av dem ännu fanns i någon utländsk genbank? Vi tog kontakt med Jens Weibull på Nordiska Genbanken och han sökte på Vavilovinstitutet i S:t Petersburg (världens äldsta genbank). Svaret kom efter några dagar. - Vi har Säfstaholm, men vi kan ej dela med oss. Den måste först förnygras.

Det visade sig, att det fanns 500 frön, som var från 1970. Vavilov hade införskaffat sorten 1951 hos Nordiska Fröhandeln i Stockholm och förnygrat den vid ett tillfälle.

Samtidigt som vi fick detta besked, så höll Lena Israelsson på att avsluta sin bok "Köksträdgården, det glömda arvet". Jag meddelade henne om fyndet av Säfstaholm så att uppgiften om dess varande kunde komma in i boken, vilket också skedde.

Lena tänkte på fyndet i den grad, att hon gjorde ett studiebesök på Vavilov. Med en obekant summa pengar lyckades hon köpa loss fröna till Nordiska Genbanken mot löftet att de får förnygrat utsäde i gengäld.

Våren 1997 sådde jag och Matti Leino (i Sesams styrelse) ut ungefär hälften av fröna. Efter som frö av den åldern i det närmaste är utan livsgnista, så var projektet ytterst nervpirrande och insatskrävande. En del frön grodde och spirade först efter tre månader. De plantor vi fick var klart hämmade i växt hela sommaren. Trots allt skördades en handfull kålstöckar och övervintrades.

Vitkål blommar först andra året, och för säkerhets skull har vi varsin fröodling sommaren 1988. När jag skriver detta har plantorna blommat intensivt och det finns massor av fröskidor från åtta stockar. Matti har lyckats ungefär lika bra. I bästa fall kan vi räkna med att vi får 100 g frö. Merparten ska Genbanken ha. Vavilov ska få sin beskärda del och Sesam ska frysa in en långtidsförvaring av fem påsar.

Det växer även denna sommar åtta plantor, som förhoppningsvis ska övervintras för en fröodling 1999.

Sorten är medelsen och är lagringstålig. Plantan har en vacker ganska ljus grön färg. Huvudet blir stort med platt ovandel. Bladen har klart mindre övertäckning än andra sorter och bladnerverna är vackert åsiga, ej släta som vi är vana med numera. Den har även mer kålsmak än t ex Amagersorterna.

Ett hundratal plantor kommer att dras upp under 1999. Sorten måste få en stor uppförökning. Säfstaholm är alldeles för värdefull för att gömmas i en genbank. Sorten fanns i handel från senare hälften av 1800-talet till omkring 1950.

Den är en del av vårt agrara kulturarv alldeles som lantraserna och de gamla redskapen. Sorten borde vara en självklarhet i varje mellansvensk historisk köksträdgård.

Det har varit en stor glädje att rädda denna sort för framtiden. Både Matti och jag känner att detta blir sista gången Säfstaholm behöver utsättas för en räddningsaktion. Vi är mycket tacksamma mot de framsynta ryssar, som en gång samlade in den åt oss. Vi hoppas många ska få glädje av sorten framdeles.

(Peter Erlandsson är ordförande i föreningen SESAM. Medlemskap med medlemsblad och -bok kostar 140 kr. Sätts in på postgiro 178 998-1, Föreningen SESAM, c/o CG Göransson, Tullen, S-610 60 TYSTBERGA.)

Svensk huvudkål efter illustration i frökatalog från Sellberg & C:o 1895.

Illustrationen är hämtad ur Lena Israelssons bok "Köksträdgården - det gröna arvet, ISBN 91-46-16852-4.

I boken ger Lena tips och idéer till fritidsodlare som vill testa gamla odlingsmetoder och gammaldags grönsaker. Hon berättar om köksträdgårdens historia och ger råd om odling av "glömda grönsaker".

Vackra och informativa färgfoton varvas med gamla katalogbilder.

Notisnytt

Växtgenetiska resurser

Jordbruksverket i Sverige har till regeringen lämnat ett förslag till nationellt program för bevarande och långsiktigt nyttjande av växtgenetiska resurser. Syftet är att bidra till ökad livsmedelssäkerhet, ett uthålligt jordbruk och att den biologiska mångfalden bibehålls. Programmet ska även bidra till att öka medvetenheten kring det biologiska kulturarvet.

Centrum för biologisk mångfald -CBM- föreslås få rollen som samordnare av det nationella programmet. Uppfattningen är också att ett programråd behövs som rådgivande till CBM.

Älvar kan bli världsarv

Sveriges miljöminister är inte nöjd med det nordiska programmet för framtida världsarv. Han föreslår att regeringen ger naturvårdsverket i uppdrag att i första hand utreda om Kalix älv, Piteälven och Vindelälven kan ges plats på UNESCO:s världsarvslista. Gränsälven Torne älv nämns inte.

I Sverige har Höga kusten lanserats och där väntas ett avgörande. Närmast i tur står sedan Ölands älvar.

Inga beteckningar jämte EU:s

EU har bestämt att det ska finnas fyra kategorier ägg i Europa. Dessa är:

- Ägg från utehöns.
- Ägg från frigående höns, högst sju höns per kvadratmeter.
- Ägg från frigående höns, fler än sju höns per kvadratmeter.
- Ägg från burhöns.

Sprättägg och Ekoägg är tillsammans med andra mer eller mindre obestämda beteckningar således förbjudna i marknadsföring och på förpackningar. Ohörsamma försäljare kan drabbas av rättslig prövning.

Not. Kriteriet "sju höns" är valt därför att det är bevisat att när hönsen blir fler börjar de hacka varandra.

Naturvårdarna är konservativa

Naturvårdens syn på vad vilka arter som är inhemska och främmande har inget stöd i vetenskapen säger Richard Bradshaw, docent i skoglig vegetationsbiologi vid Sveriges lantbruksuniversitet. De arter som omger oss är delar av vår egen historia. Naturvårdarnas rädsla för nya arter och vilja att sätta gränser kommer mera från hjärtat än hjärnan.

Det är väl känt att människan ligger bakom många av förändringarna i artsammansättningen. Bland annat har människan fört in boken till Sverige, hävdar Bradshaw.

Hur ologiskt naturvården resonerar visar situationen i jordbrukets flora. En mängd ogräs och andra arter är hotade där, 30 % av dessa är införda och dessa slåss naturvården för att bevara. De få träarter som förts in, t ex tysk lönn, försöker naturvården bli av med. Det är faktiskt dumt, säger Bradshaw, som varnar för att i lag och miljömärkningsregler låsa ett förhållande vid något så instabilt som det nuvarande.

Samepolitiken och verkligheten

Det finns en internationell konvention om ursprungsfolkens fri- och rättigheter. Bland annat ska ursprungsfolken garanteras äganderätt och besittningsrätt till den mark de traditionellt har använt. Sverige har inte tillträtt konventionen eftersom landet inte uppfyller kraven.

Nu föreslår en utredning att man ska klarlägga vilka områden som ingår i Sápmi, Sameland. Man ska också klarlägga vilken mark som även andra brukar. Tillräcklig mark för traditionellt renbete ska tillgodoses. Den mark för vilken samerna får markrätt ska få samma skydd som annan mark, vilket innebär jakt- och fiskerätt. Vidare föreslås ett rättsskydd som gör det möjligt att hävda särintressen. Områden ska också kunna skyddas som riksintressanta på grund av sitt samiska kulturarv.

De företrädare för Lantbrukarnas riksförbund och Skogsägarnas riksförbund som deltagit i utredningen konstaterar att det sannolikt är vad som krävs för ratificering. Av detta drar de slutsatsen att Sverige ska avstå från att ansluta sig. De ser en risk för brott mot grundlagens skydd för äganderätten och förordar andra former av positiv särbehandling.

Genmanipulerat är vardagsmat

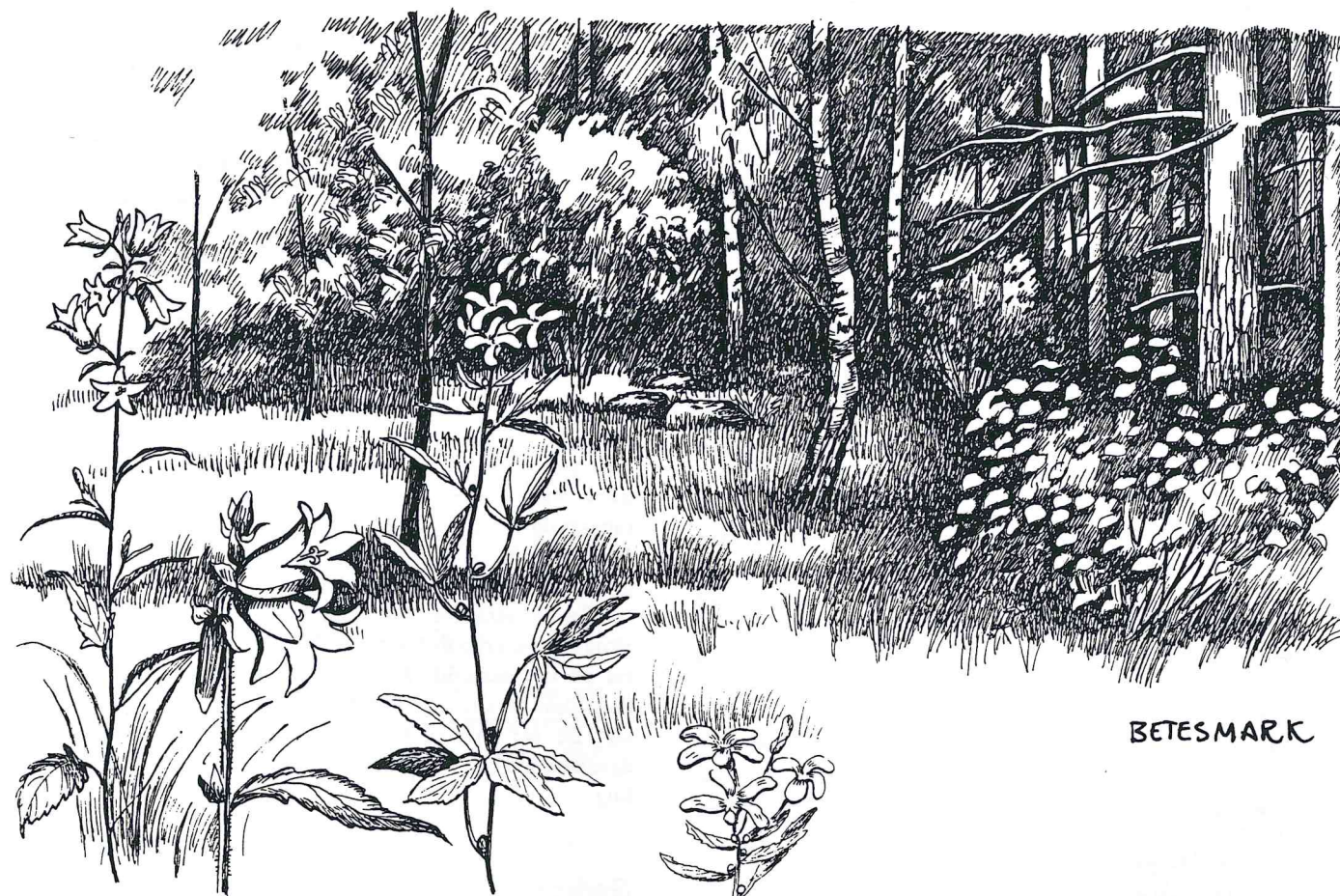
Livsmedel med genmodifierat innehåll är vardagsmat. Det radikalt nya är att flytta gener över artgränserna. Från bakterie till beta eller från torsk till potatis. Världens första genmodifierade sockerbeta kommer från Landskrona. Växtförädlingsföretaget Novartis Seeds AB är först med en beta som tillförts gener resistenta mot ogräsgifet glyfosat i Roundup.

Betorna störs inte när odlaren sprutar sina fält mot ogräs. Den vanliga sockerbetan stannar i växten ett par veckor när bonden sprutar med konventionella bekämpningsmedel. Med Roundup fortsätter genbetan att växa. Därför får bonden upp till sju procent högre skörd. Enda nackdelen är att utsädet blir dyrare.

Trots att betan hör till mållväxterna, där många ogräs hör hemma, ser man ingen risk för spridning till vilda släktingar. En klar majoritet av bönderna vill dock inte odla GMO-sorter och åtta av tio konsumenter är oroliga för genteknikens effekter och för risker som kan vara okända idag. Inga GMO-sorter är aktuella för odling i Sverige 1999.

Leif Lindgren

Skärgårdshavets nationalpark och dess samarbetsområde - en introduktion

BETESMARK

Presentation av Skärgårdshavets nationalpark

- Skärgårdshavets nationalpark är ett statsägt naturskyddsområde och grundades år 1983 i kommunerna Houtskär, Korpo, Nagu och Dragsfjärd inom Södra Finlands län och landskapet Egentliga Finland.
- Målet med Skärgårdshavets nationalpark är att skydda natur och kultur, att trygga det traditionella utnyttjandet av naturen, att bevara en levande skärgård och att främja miljöforskning och det allmänna intresset för naturen.
- Inom ett privatägt samarbetsområde för Skärgårdshavets nationalpark (i fortsättningen "samarbetsområdet", se karta) bildar de statsägda land- och vattenområdena (frånsett försvarsmaktens områden) nationalparken. Den 1.1.1999 var Skärgårdshavets nationalparks areal ca 46 000 hektar, varav 2 900 hektar var land, fördelade på mer än 1000 holmar och skär. Nationalparkens yta växer efterhand som staten köper upp mer mark och vatten inom samarbetsområdet.
- Under 1990-talet har det årliga antalet besökare i parken varit ca 65 000. Samarbetsområdets besökare räknas i hundratusental årligen.
- Skärgårdshavets nationalpark förvaltas av Forststyrelsen (Södra Finlands naturtjänster), med kontor i Nagu kyrkby. Nio fast anställda personer arbetar på kontoret, med servicebyggnaden Sunnan i Korpoström i Korpo som bas och på Blåmusslan i Kasnäs i Dragsfjärd. Sommartid anställs ytterligare ett tjugotal personer tillfälligt för att i huvudsak jobba i nationalparken.
- Parken grundades framförallt som en motreaktion till den ägosplittring och tomtförsäljning som följde på avfolkningen av skärgården efter det andra världskriget och som speciellt under 1970-talet ledde till att sommarstugor dök upp i skärgården som svampar efter regn.

En vidsträckt landhöjningsskärgård i brackvattensmiljö

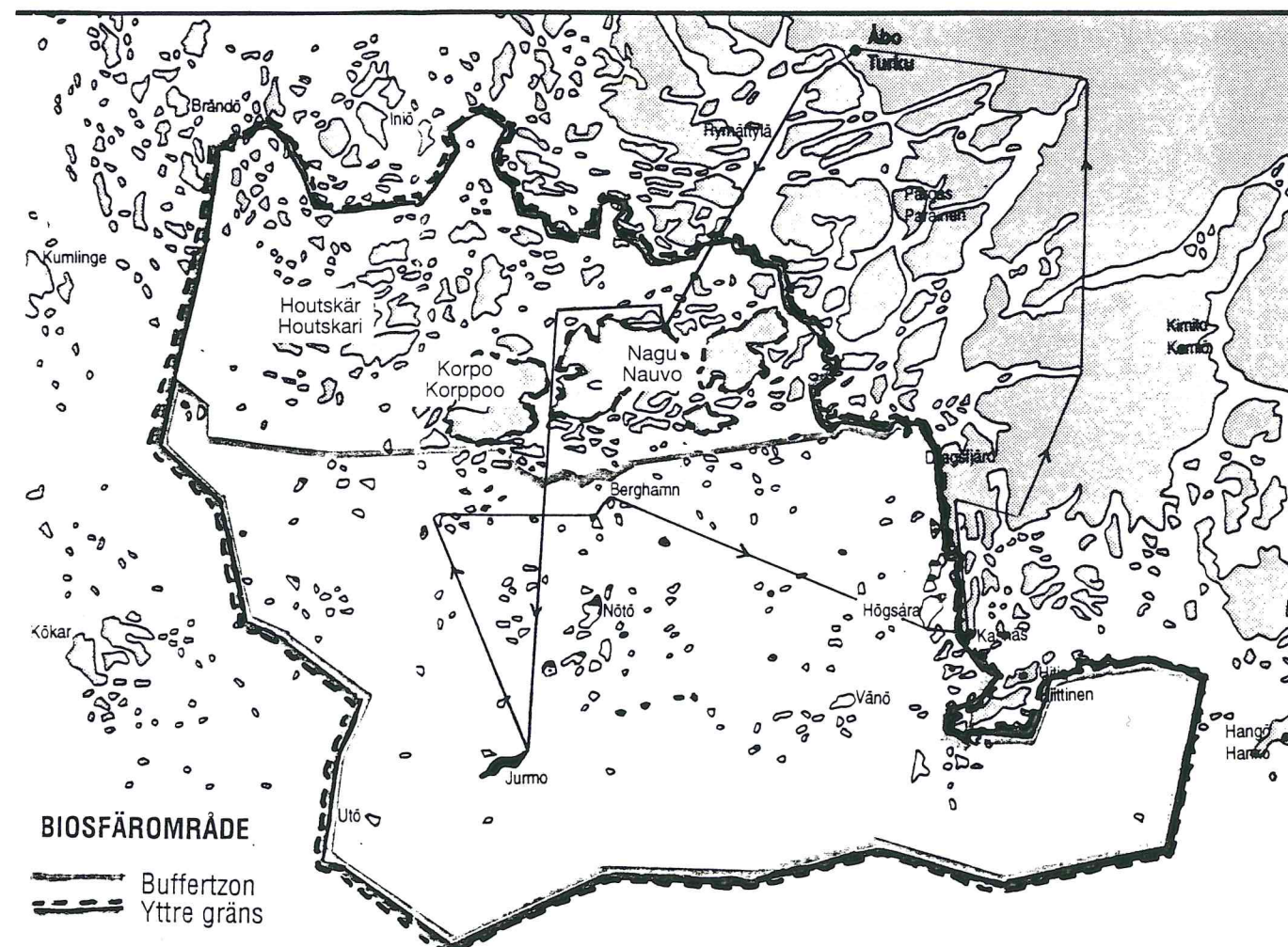
Mångsidig geologi

Skärgårdshavets berggrund består av urgamla (mest 1,4-1,8 miljarder år) nerslitna rester, "rötter" av den svekofenniska berggrundszonen. Bergen träder överallt i dagen och dominerar landskapet. De består främst av graniter, skiffrar, gnejser och gnejsgraniter. Skärgårdshavets sönderbrutna landyta är ett sprickdalslandskap som slitits ner till en utjämningsyta, vars bergstoppar sällan överstiger 30-40 m. Största delen av samarbetsområdet är ett sänkingsfält, det s.k. Gullkrona sänkingsfältet. Ett tätt nätverk av förkastningslinjer dominerar landskap och geologi. Berggrunden bär spår av den senaste istiden i form av rundhällar, isräfflor i isens rörelseriktning, nordväst till sydost, och jättegrytor. Åsar finns särskilt i Högsåratrakten. Rand- eller ändmoränen tredje Stängselåsen genomkorsar området från nordost mot sydväst. I sydost finns mindre partier av den andra Stängselåsen vid Örö och söder om Vänö. Havet har omformat den ursprungligen osvallade moränen till block-, sten-, klapper-, grus- och sandstränder. Strandvallar och rörliga strandsporrar är karakteristiska, dyner mera sällsynta. Ställvis finns områden med ett inslag av sedimentär, ordovikisk kalksten i moränen. Denna liksom sparsamt förekommande stråk med kristallin kalksten och skalmärgeljordar har stor betydelse för utvecklingen av en mångformig vegetation och flora.

Efter senaste istiden (Weichsel II) började isen smälta, här ca 7 900-8 100 f.Kr. Landet höjde sig ur havet och de första landområdena av det som i dag är samarbetsområdet för Skärgårdshavets nationalpark steg upp ur havet ca 4 500 f.Kr. Landhöjningen inom samarbetsområdet är 3,0-4,2 millimeter per år. På Jungfruskär i Houtskär stiger landet 4,2 millimeter per år, i Korpo skärgård 3,5-4,0, i Nagu skärgård 3,3-3,8 och i Dragsfjärd 3,0-3,6 millimeter per år. Landhöjningen har fortfarande stor betydelse för utformningen av vegetation och landskap. I globalt perspektiv unika utvecklingsförlopp pågår här när landet stiger upp ur havet och bildar en utvecklingsserie från havsvik till sötvattens- och landvegetation.

Landskapet

Skärgårdshavet består av 41 000 land, varav 8 400 i samarbetsområdet för Skärgårdshavets nationalpark. Landskapet inom samarbetsområdet är ett utskärslandskap med vidsträckta fjärdar och flere tusen låga öar, holmar och skär som bara utgör 5% av arealen, medan 95% av ytan är hav. Landen är grupperade till ögrupper, arkipelager, var och en med sina särdrag. Arkipelagernas land bildar skärgårdszoner. Hjortö-Hässlö- och Holma skärgårdar i norr och öster hör till den inre skärgårdszonen. Största delen av Skärgårdshavets nationalpark hör till den yttre skärgårdszonen. Här bildar arkipelagerna en speciell variant av yttre skärgård, kallad fjärdzon. Längs ute mot den öppna Östersjön i söder bildar den skoglösa havsviken en 10-15 kilometer bred kalskärgård.

Östersjön

Nationalparkens havsområde är en direkt fortsättning på den öppna Östersjön och ett av Finlands maritimaste områden med ett lokalklimat som karakteriseras som "värmemaritim", dvs. temperaturen är maritim med svala somrar och milda vintrar, men nederbörden kontinental med låga nederbördsmängder under hela året (400-500 millimeter) och ofta förekommande perioder med försommartorka.

Nästan 90 % av Skärgårdshavets nationalpark är hav och havsbotten. Områdets innavsprägel och brackvattensnatur är karakteristiska. Ytvattnets salthalt är bara 0,6% och tidvatten saknas i praktiken helt. De flesta stränder är klippiga och karakteriseras av algbälten med tofsalger närmast vattenytan. Mellan ½ m och 5-6 m dominerar blåstången och mellan 6 och ca 15 m rödalgssamhällen och blåmusslor. På sandiga bottenar i exponerade lägen uppträder bandtångssamhällen mellan 1 och ca 5 m och i skyddade lägen nate-samhällen. Fiskfaunan avspeglar Östersjöns brackvattensförhållanden liksom alla andra växt- och djurgrupper. Här förekommer sida vid sida sötvattensfiskar såsom abborre, gädda och sik med marina fiskar såsom piggvar, flundra och torsk. Brackvattensarterna är ytterst få. Strömmingen är en dvärgvuxen form av den marina sillen. Globalt unika miljöer skapas som en följd av landhöjningen i brackvattensmiljö. Havsvikar uppgrundas till flador, fladorna avsnörs till glon och glona förlorar i sin tur med tiden kontakten med havet och blir småsjöar. Sjöarna växer igen med gungfly till fattigkärr och slutstadiet blir en tallbevuxen rismosse.

Vegetationen

Växtligheten är ytterst mångsidig beroende på att landskapet är småskuret, rikt på ekotoner ("gränzoner") och geologin varierad. Gränzonerna är många mellan hav och skog, mellan klippor och skogsdungar och myrar. Ett typiskt drag är de små vegetationsfigurerna och de stora kontrasterna. Steget från den öppna havsstranden till lundens dunkel är kort. Ovanför den lilla lunden finns kala berg med vindpiskade glasbjörkar. På några tiotal meter kan man förflytta sig från nästan mellaneuropeisk lövskogsnatur till karga, fjällika björkskogar.

TORRÄNG

Den ursprungliga, naturliga vegetationen är klart zonerad från öppna Östersjön till den inre skärgården. Havszonen karakteriseras av trädlösa land med klippor, stränder, myrfragment, hällkar och små ängsfläckar. Ställvis finns hedar med enris, ljung, kråkris och odon. Längre in mot fastlandet dominerar hällmarksbjörkskogen på klippiga holmar och skär, s k maritim lövskog. Bördigare partier längs översvämmande stränder intas av klubbalslunder. På kalkrika ställen finns små askrika lövskogsbestånd. Längre mot norr och öster i den yttre skärgården ersätts hällmarksbjörkskogarna av hällmarkstallskogar. Aspbestånden blir vanligare. I den inre skärgårdszonen och på några ögrupper med inreskärgårdsprägel tillkommer små partier med barrblandskog med gran, varav en är gammal, med naturskogskaraktär. Här finns också sällsynt hassel- och eklundar samt vårtbjörk. Ett undantag från denna vegetationszonering bildar de land som hör till randmoränen tredje Stängselåsen som genomlöper området i nordostlig till sydvästlig riktning. Här dominerar tallskogarna också i det maritima lövskogsbältet. Berggrundsholmarnas klipp och blockstränder och strandängar ersätts av stränder med sten, klapper-, grus och sand. Östersjöområdet största strandkålsbestånd växer på dessa stränder.

Landhöjningen har bidragit till utvecklingsförlopp också på land, som leder till primär skogsbildning. Stranden övergår i skog via ett stadium med hed- och buskvegetation. På ursvallad mark utvecklas ställvis tallkratt före den egentliga tallskogen vidtar. På finare jordar utvecklas strandängen till klubbalskog och via ett stadium med asp-, hägg- och glasbjörksrika skogar till barrblandskog.

Vårdbiotoperna har uppstått genom intensiv avbetning och annan boskapsskötsel redan under medeltiden eller tidigare. Idag bildar de ett försvinnande kulturarv, eftersom de hotas av igenväxning till följd skärgårdens avfolkning och jordbrukets modernisering. Samtidigt är en lång rad hotade växter och djur (nationellt rödlistade) helt beroende av dessa biotoper. I den yttre skärgården finns merparten av landets hedar, och en representativ del av Finlands lövängar och betade lågvuxna strandängar. Längre in finns hagar med bl.a. små bestånd av ek, ask och lönn. Skogsbeten, torrängar och friska slåtterängar finns inom hela området.

Floran

Växtvärlden är mångsidig och för finska förhållanden artrik med ca 640 kärlväxter i samarbetsområdet. Också mossor, lavar och svampar visar en stor mångformighet med många i landet ytterst sällsynta arter. Åtskilliga arter är sydvästliga i Finland och har sina nordligaste och östligaste utposter här, dvs. de förekommer inte i andra skyddsområden i Finland (utanför Åland). Sammanlagt finns över 120 hotade växt- och djurarter i den nationella rödlistan, vilket i förhållande till landarealen är mera än något annat naturskyddsområde i Finland kan uppvisa.

Faunan

Djurvärlden avspeglar rikedomerna på biotoper och är mångformig. Däggdjursarterna är 26. De vanligaste är vanlig näbbmus, dvärgnäbbmus, skogshare, skogssork, åkersork, rödräv, mårhund (införd i Finland), mink (införd i Finland) och älg. Uttern, östersjövikaren och gräsälven är fåtaligare och nationellt hotade.

139 häckande fågelarter har påträffats. Av dem är 42 kustfåglar. Vanliga typfåglar är knölsvan (införd i Sverige, varifrån den har invandrat), gräsand, vigg, ejder, svärta, knipa, storskrake, strandskata, roskarl, drillsnäppa, fiskmå, gråtrut, havstrut och silvertärna. Mindre vanliga eller sällsynta är grågås, vitkindad gås, gravand, bergand, större strandpipare, sydlig kärrsnäppa, labb, silltrut, skräntärna, fisktärna, småtärna, sillgrissla, tordmule och tejt (tobisgrissla).

Representativa och sällsynta landfåglar är havsörn, kornknarr, berguv, hornuggla, jorduggla, tjäder, gråspett och höksångare.

De ryggradslösa djuren innehåller ett flertal rödlistade och sällsynta arter, däribland arter med enda förekomst i landet. Den vackra, men sällsynta apollofjärilen och mnemosynefjärilen finns i området.

Kulturarvet

Området har den äldsta kulturen i Finland. Strax norr om Skärgårdshavets nationalpark har man konstaterat neolitisk lantbruk (ca 2 000 f.Kr.). Vikingarna besökte området på färder i österled från svenska Roslagen till Bysans m fl. orter. Från och med 1200-talet gick en farled från de danska sunden igenom området och vidare mot Viborg och Tallinn. Samma farled utnyttjades på 1400-talet av Hansa-förbundet. Området koloniserades av svenskspråkig befolkning från mellersta och östra Sverige under 1200-talet och början av 1300-talet e Kr.

Skärgårdshavets nationalpark har ingen fast bosättning, men omges av samarbetsområdet för Skärgårdshavets nationalpark (som samtidigt är buffertområde i Skärgårdshavets biosfärområde). Inom detta privatägda samarbetsområde finns ca 30 småbyar med 2-15 stomlägenheter per by. De mänskliga aktiviteterna i dessa byar har tidigare kraftigt påverkat också det område som idag är nationalpark och gör det i viss utsträckning fortfarande, även om traditionell

boskapsskötsel och traditionellt fiske så gott som upphört. Avfolkningen tog fart på 1950-talet och invånarantalet i samarbetsområdet sjönk från maximala 1500 i slutet av 1800-talet till dagens ca 240 personer.

I nationalparken ingår förutom ovan nämnda vårdbiotoper även andra historiska minnesmärken som tillsammans bildar parkens kulturarv och traditionella kulturlandskap: recenta gårdesgårdar av trä och sten, lador, fähus, sk. skärgårdshus (dvs. havszonens säsongfiskestugor), bryggor, båthus m fl. hamnanläggningar och bostadshus med uthus och små trädgårdsodlingar. Fornminnena är gravar från järnålder och historisk tid, hamnanläggningar, stensättningar för tillfällig övernattning (s k tomtningar), kapellruiner, skeppsvrak mm.

En hotad idyll

Den marina miljön är utsatt för samma hotfaktorer som drabbar hela Östersjön: övergödning, miljögifter, olje- och kemikalieolyckor. Sand- och grusförekomsterna under vattenytan är utsatta för ett växande exploateringsstryck. Lokalt bidrar en omfattande fiskodlingsverksamhet till övergödningen, i synnerhet till ökade fosforutsläpp. Sedan 1970-talet har halterna av miljögifter (DDT, PCB, kvicksilver) avtagit hos havsörn och säl, medan övergödningen och massförekomster av blågröna alger blivit värre.

Hotfaktorer på land är byggandet av sommarstugor på värdefulla naturområden, slitage på geologiska formationer, igenväxning av vårdbiotoper pga. avfolkning och omvandling av näringsstrukturen, sura och kvävehaltiga regn som bl. a. inverkar eutrofierande på vårdbiotoperna, dvs.

för snabb igenväxningsutvecklingen. Halterna av marknära ozon har tidvis konstaterats överskrida gällande normer och kan befaras ha en negativ effekt på växter och djur, även om forskning tills vidare saknas.

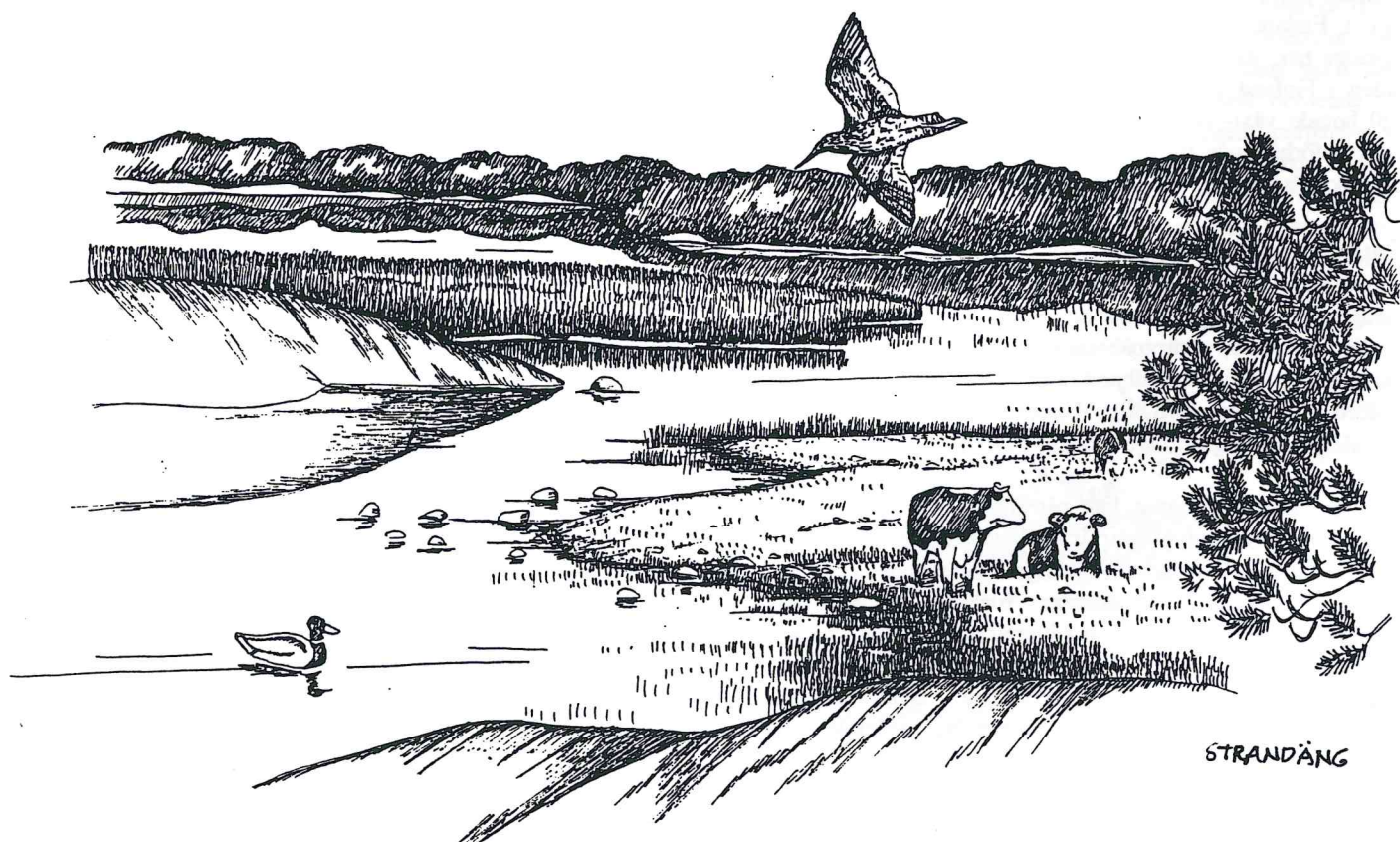
Vilka är Skärgårdshavets särdrag?

Samarbetsområdet utskär skiljer sig i flera avseenden från övriga bygder. Ifråga om vårdbiotoperna och boskapsskötselns markanvändning är förhållandena unika. Motsvarande finns bara på Åland och i Stockholms skärgård.

Området är för finska förhållanden sällsynt mångformigt. Det internationellt höga skyddsvärdet förklaras av en unik kombination av en vidsträckt småskuren skärgård med över 1000 holmar i ett landskap av sprickdalstyp med välutvecklad skärgårdszoner. Landhöjningen och brackvattensmiljön skapar utvecklingsprocesser från hav till land (skog, sjö, myr) som inte påträffas annorstädes i världen utanför Åbolands-Ålands och Stockholms skärgårdar. Ett för finska förhållanden gammalt kulturarv har i kombination med en mångsidig geologi inklusive fragment av kalkrika jordar danat en mångfald av biotoper innehållande 46 av EU-direktivets biotoper (annex I), varav 15 särskilt prioriterade och med 54 arter av EU intresse (annex II) däribland gräsäl, östersjövikare, utter, kornknarr, sydlig kärrsnäppa och havsörn.

Området är även betydelsefullt för ruggande och flyttande fåglar. Så uppehåller sig ställvis ca 100 000 ejdrar (gudingar) i områdets maritimaste delar, medan över 20 000 ejdrar häckar i området. De flyttande allorna i området är tidvis över 20 000.

Teckningar: Ritva Ponttu

STRANDÄNG

Skärgårdshavets biosfärområde

I Finland finns två biosfärområden, ett i Skärgårdshavets lövträdsområde och ett inom Norra Karelen barrskogs-bälte. Skärgårdshavets biosfärområde omfattar delar av Nagu, Korpo, Houtskärs (i sin helhet) och Dragsfjärds kommuner och kärnområdet består av Skärgårdshavets nationalpark. Biosfärområdena i Finland är inte självständiga enheter, och Skärgårdshavets biosfärområdet är administrativt integrerat i Sydvästra Finlands miljöcentral.

Ett biosfärområde grundas kring ett område som redan tidigare utsetts till skyddsområde. Ett lagstadgat natur-skyddsområde, som t.ex. en national- eller naturpark, fungerar som biosfärområdets kärnområde. Kärnområdet är helt fridlyst för forskning och skyddet av naturens mångfald. Detta skyddade område omges av ett samarbetsområde, inom vilket man strävar till att skona naturen genom att styra de ekonomiska aktiviteterna i en hållbar riktning. I dessa strävanden har samarbetet mellan forskning och näringsliv en centrala ställning. Biosfärområdets verksamhet baserar sig på frivillighet och samarbetsprojekt, som förverkligas tillsammans med företag, organisationer, forskare och myndigheter.

Fiske och lantbruk är traditionella näringar i skärgården. De traditionella näringarna har skapat det för skärgården typiska kulturlandskapet. Vid sidan av dessa traditionella näringar har speciellt fiskodling och turism under senare tid blivit viktiga.

Den snabba utvecklingen av näringarna har satt spår också i naturen och i samhällsstrukturen. En flyttningsrörelse från skärgården till tätorter reducerar den åretrunt bosatta befolkningen på öarna. En intensiv turism och en omfattande sommarbosättning lyfter fram sophanterings- och trafikfrågor. Skärgårdshavet, som en del av Östersjön, lider också av eutrofiering. Skärgårdsnaturens och skärgårdsbosättningens framtid beror långt på hur väl de nya näringarna kan anpassas till skärgårdsmiljön.

Biosfärområdena utgör en del av Förenta Nationernas undervisnings-, social och kulturorganisations UNESCO:s Man and the Biosphere (MAB) -program. Detta internationella program startades år 1970 och år 1976 började man etablera modellområden - biosfärområden - för att bevara internationellt sett unika och hotade natur- och kulturmiljöer. Idag finns det närmare 350 biosfärområden i över 80 länder.

Skärgårdshavets nationalpark

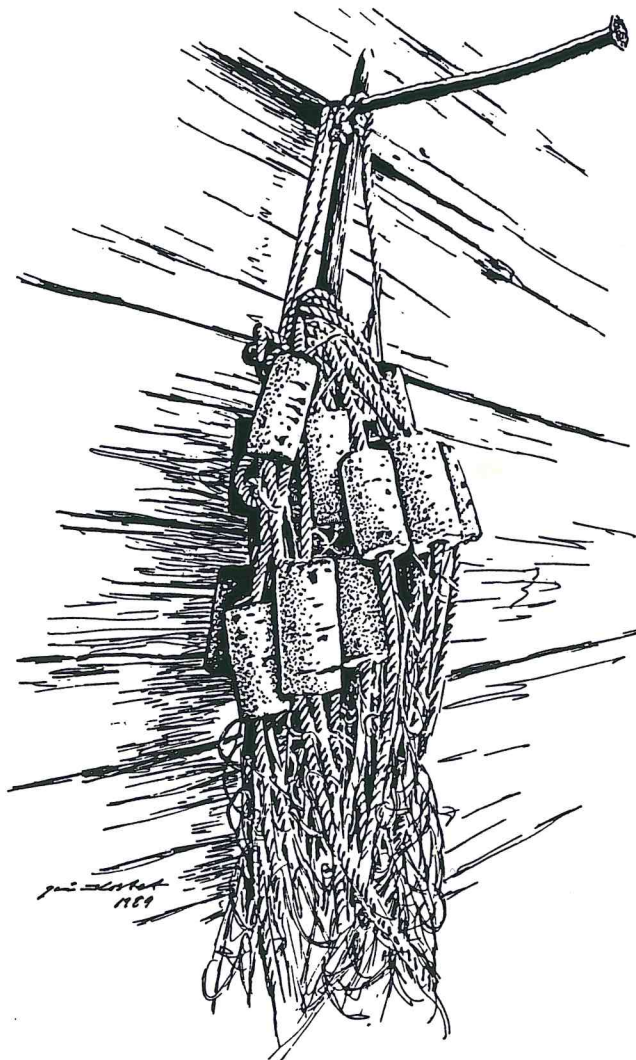
grundat 1983
totalyta 22 000 ha
land 2 500 ha
vatten 19 500 ha

Skärgårdshavets biosfärområde

grundat 1994
totalyta 4 200 km²
land 360 km²
vatten 3 840 km²
befolkning 1 200
huvudspråk svenska

Skärgårdshavets biosfärområde

Adress:
Kompassen
21660 NAGU
FINLAND
tel: +358 +2+46 51 001, +358+2+4651010
fax: +358 +2 +46 51 011
e-mail: pasi.laihonen@vyh.fi

Litteratur om Kulturlandskap VII

Ännu en litteraturlista. Denna gång endast med tryckalster från Förbundets egen utgivning. Ett besök i Kungliga Bibliotekets databas, <http://www.libris.kb.se>, visar att man hittar långtifrån alla titlar Förbundet står bakom. Förmodligen är det den samnordiska produktionen som trasslar till det för dataläggarna. Vi försöker fullständiga listan till och med Nordisk Bygd nr 12, Det sönderjyske kulturlandskap.

LOMMEN, kontaktblad för Nordiska förbundet för kulturlandskap, kom med sitt första nummer i juni 1989. Redaktör var då Kerstin Riessen. Från nr 7, 1992 har tidningen nr ISSN 1102-6553.

NORDISK BYGD, årsskrift för Nordiska förbundet för kulturlandskap, Utom första gången efter årsmötet i Norge 1998. Tema för årsskrifterna har hela tiden varit de kulturlandskap som varit exkursionsmål tidigare årsmöte. Årsskriften har nr ISSN 0908-911X, men utan konsekvens.

Bonden skapar landskapet är en broschyr som gjordes i samarbete med LRF Skolkontakt. Kortfattad agrarhistoria. Björn Molitor är författare. Gudrun Anselm och Gunnar Brusewiz har tecknat. Gratismaterial. Beställningsnummer 920. Från: Trycksaksbeställningen LRF, S-105 33 STOCKHOLM.

Äldre tiders odling - trädgårdsväxter, gamla grödor och ogräs. 1996, 176 sidor. ISBN 91-972771-0-X. Innehåller 25 artiklar av experter från hela Norden. Inledning av jordbruksminister Margareta Winberg. Redaktörer är Kelvin Ekeland och Roger Svensson.

Friluftsmuseernas roll, möjligheter och framtida organisation med utgångspunkt från aspekterna kunskapsspridning och biologisk mångfald. 1995, 70 sidor. Utredning gjord med stöd av Statens kulturråd. Titeln anger innehållet. Utredare Kelvin Ekeland.

Bevarande av kulturlandskap. 1996, 56 sidor. Rapport. Ett tjugotal artiklar av experter från Norden och Storbritannien. Redaktör, Monika Minnhagen-Alvsten. Från: Länsmuseet, Box 134, S-291 22 KRISTIANSTAD.

Fäbodskog och fäbodbruk. 1997, 28 sidor. Broschyr. Behandlar fäbodbrukets kulturhistoria och fäbodskogens biologiska mångfald. Text, Kelvin Ekeland och Gunvor Gustafson. Rikt illustrerad. Gratismaterial. Från: Jordbruksverket, S-551 82 JÖNKÖPING.

Ladornas land. 1999, 28 sidor. Broschyr som beskriver slättervallarnas och det självväxande fodrets landskap i norra Sverige. Text, Kelvin Ekeland, Gunvor Gustafson och Jan Lundell. Rikt illustrerad. Gratismaterial. Från: Jordbruksverket, S-551 82 JÖNKÖPING.

Äldre tiders djurhållning. Odlares arv.

Utom av Nordisk Bygd nr 13, Hälsingland, pågår för närvarande produktion av två skrifter.

Den ena är rapporten från det nordiska seminariet i Danmark 1997 om Kulturlandskabets husdjur og bevaring af gamle landracer i Norden. Förbundet samarbetar här med Dansk landbrugsmuseum.

Den andra är en broschyr med arbetsnamnet "Odlares arv". Den ingår i samma serie som Fäbodskog och fäbodbruk och Ladornas land. Den ska populärt behandla växtgenetiska resurser och nyttoväxternas historia på 28 sidor. Förbundet samarbetar här med Jordbruksverket.

Där inget annat anges kan tryckalserna beställas via Förbundets kansli, som är inrymt hos Hälsinglands museum, Storgatan 31, S- 824 32 HUDIKSVALL.

Illustrationer

I detta nummer har vi valt att illustrera en del artiklar med bildcitater ur några böcker, som är väl värda att läsa. I flera fall är de också ett bra komplement till artikeln. Vi anger den sida citatet finns samt tecknare och boktitel.

4. O Almgren, Hällristningar i Sverige, 1956.
5. Älvsborgs länsmuseum, Hällristningar i Älvsborgs län, 1982.
7. T Sagrillo, Hieroglyfernas värld, 1995.
E Manker, Samefolkets konst, 1971.
- 8-9. A Björshol, "...en gräns av annat slag..." 1992.
11. N Forshed, Från al till tall, 1982.
13. J Olofsson, Fäbodar - en specialinventering, 1979.
14. G Brusewitz, Lövsög, 1990.
15. E Palmquist, Maridalen, synpunkter... 1992.
23. Forststyrelsen, Stomplan för Skärgårdshavets NP, 1990.

Anmälan till årsmötesarrangemangen 1999 - Skärgårdshavet

-FOLK och LANDSKAP-

Sänds snarast och senast den 30 juni till
Annmaj Rönning, Åbo landskapsmuseum, PB 286, SF-20101 ÅBO.
E-mail: annmaj.ronning@turku.fi
Sänd anmälningar per post, fax eller e-mail, samma gäller eventuella frågor.

Fax +358-(0)2-235 64 91
Tel +358-(0)2-262 04 24

Namn: _____

Adress: _____

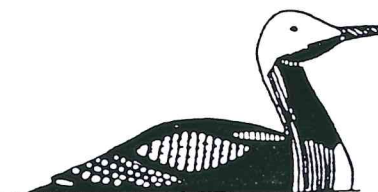
Telefon/Fax _____

Särskilda önskemål (dietönskemål är bindande): _____

Kostnad:	1800:- finska mark	Ej medlem + 200:-	
	2700:- svenska kronor	Ej medlem + 300:-	
	2520:- norska kronor	Ej medlem + 280:-	
	2250:- danska kronor	Ej medlem + 250:-	(valutakurs 15.4.99)

Inbetalning sker till förbundets postgirokonton i respektive land, senast den 20 juli 1999.

SF: konto 8 000 54-1099 421 (c/o Liisa Eerikäinen)
S: konto 77 52 09-0 (c/o Cristina Prytz)
N: konto 080 14 51 14 32 (c/o Geir Sör-Reime)
DK: konto 8 96 50 80 (c/o Per Grau Möller)

Årsmöte med exkursion och seminarier i Skärgårdshavet

Den 2-5 september infaller 1999 års arrangemang kring Förbundets årsmöte. Finland står som värd för fjärde gången. Åbo är samlingspunkt. Själva årsmötet hålls i Kasnäs, som nås med buss.

Alla exkursioner sker med båt i Skärgårdshavets nationalpark som sedan år 1994 omges av ett biosfärområde. Detta begränsar inte markanvändningen, utan ska främja en bärkraftig utveckling med naturenliga näringar och stimulera forskning kring förhållandet mellan människa och natur. Biosfärområdena har i regel höga natur- och kulturvärden. Ett lagskyddat område bildar områdenas kärna. Resultaten beror dock mycket på invånarnas initiativförmåga. FN:s organisation för vetenskap, utbildning och kultur, UNESCO, koordinerar verksamheten.

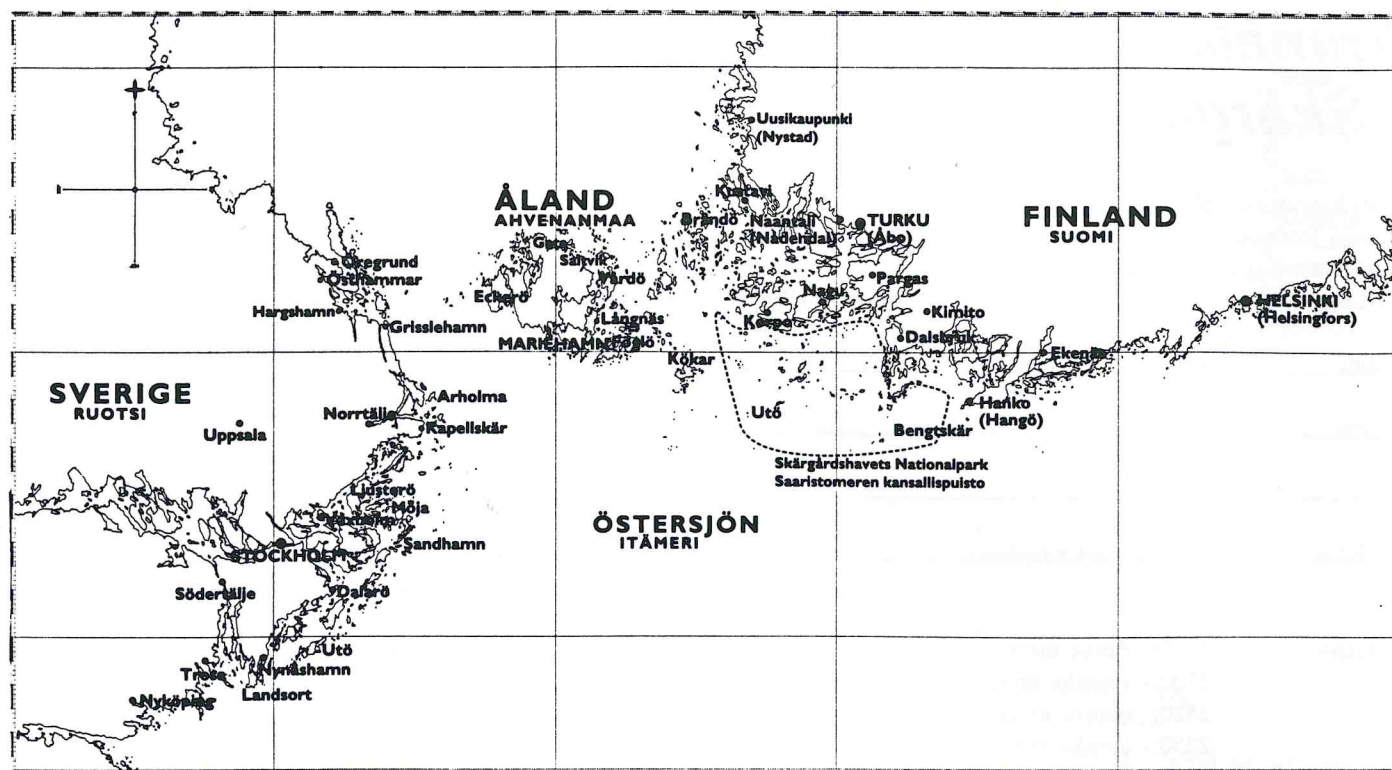
Tanken med programmet är att röra sig från fastlandet och innerskärgården mot ytterhavet, från hemland, holmar, öar ut till skären. Deltagarna kommer att få uppleva förändringarna från Aura ås mynning i Åbo till det hedartade Jurmo i yttersta havsbandet. Det ges tillfälle att uppleva vad som finns bevarat av Skärgårdshavets speciella kultur med långt driven självhushållning. Vi kan resonera om

avfolkningens konsekvenser och de möjligheter en inrättning som biosfärområde ger i praktiken.

Arealen av Skärgårdshavets biosfärområde är ca 4200 km², varav ca 360 km² är land. 1200 personer bor i området. I Skärgårdshavets nationalpark, som omfattar 220 km² med 25 km², uppgår den fasta befolkningen till cirka 240 personer. Korpo och Nagu huvudöar tillhör inte det egentliga biosfärområdet. Sydvästra Finlands Miljöcentral och Forststyrelsen svarar för biosfärområdets verksamhet.

Skärgårdshavet är stort. För att vi ska hinna se det mest intressanta måste vi ha en snabb båt. Den enda tillgängliga kan inte ta mer än 45 passagerare och budgeten för deltagande är beräknad efter detta antal.

För att vara säker på delaktighet i exkursionsprogrammet gäller att göra anmälan omgående. Anmälningstiden går definitivt ut med juni månad. Alltså: Inga anmälningar kan tas emot i juli och senare.

Observera !

Utrymmet på exkursionsbåten, m/s Noblesse, är begränsat till **45 personer**. Anmäl dig snabbt, så ryms du säkert med! Reservera tid för årsmötet dagarna 2-5 september, plus för resor till och från Åbo.

På grund av de dyra och besvärliga transportförhållandena i skärgården går det inte att komma senare eller åka tidigare än programmet säger. Årsmötet kan dock nås med buss från Åbo.

FLYG från Åbo 15.40, 17.30, 19.20. **FÄRJA** till Stockholm 21.00, 21.15.

- De som måste hinna med flyg 15.40 kan ta turbuss från Dalsbruk 13.05 till Åbo.

Lien och slätterängen

Kursen för alla! För fjortonde gången.

Traditionen borgar för kvalitet och trivsel. Praktiska övningar bland annat i slipning, slätter och lövtäkt.

Övningarna äger rum på några av Västergötlands vackraste och biologiskt mest rika ängar. Dessa har av Naturvårdsverket förklarats tillhöra landets finaste odlingslandskap.

Det kommer att hållas föreläsningar om det äldre odlingslandskapet, ordnas slättergille och förplägnas enligt äldre mathållningstraditioner.

Tid: Torsdag em **22 juli** - söndag fm **25 juli** 1999.

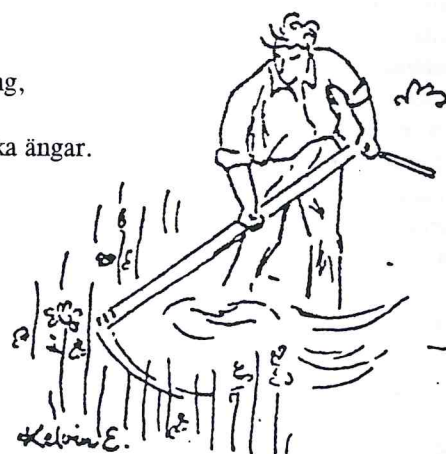
Plats: Ödenäs cirka 2 mil söder om Alingsås.

Kursledning: Karin Axelsson, Åke Carlsson, Kersti Ingeborn, Ewald Johnsson och Ingemar Zachrisson. Goda föreläsare, 7-8 utomordentliga instruktörer och lika många slipstenar.

Avgift: 1200 SEK inklusive mat och logi.

Förläggning: Efter önskemål; tält, husvagn, hölada, privatrums (tillägg 90:-/natt).

Anmälan: Snarast och skriftligt till Ewald Johnsson, Ödenäs 4619, S-441 95 ALINGSÅS. Telefon: +46(0)322-531 39.

LOMMEN, ISSN 1102-6553 är en tidning för medlemmar i **NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP**

STYRELSEN tar emot idéer och svarar på frågor om förbundet. Det går bra att kontakta vem som helst. Den som har ordet "*kontakt*" efter sitt namn har dock som särskild uppgift att hålla det nationella medlemsregistret aktuellt. Årsavgiften är 200 kronor eller 150 mark för enskilt medlemskap och 30 kr resp 20 mk för familjemedlemmar. Studenter och pensionärer betalar 100 kr resp 75 mk. Institutioner kan betala 800 kr eller 600 mk, vilket ger vissa förmåner.

ORDFÖRANDE

Lisbeth Prösch-Danielsen, Riddervoldgate 17 b
N-7016 TRONDHEIM. Tel +47 73 93 91 15.
Arbete: Arkeologisk museum, Boks 478,
N-4001 STAVANGER. Tel +47 51 84 60 68.
Privat +47 51 84 60 27, Fax +47 51 84 61 99.
Email: lisbeth@ark.museum.no

VICE ORDFÖRANDE

Annmaj Rönning, Biskopsgatan 1 bost 12,
SF-20500 ÅBO. Tel +358-2-251 32 40.
Arbete: Åbo landskapsmuseum, PB 286, SF-20101 ÅBO.
Tel +358-2-262 04 24, Fax +358-2-235 64 91.

SEKRETERARE

Gunvor Gustafson, Sunnansjö 2534, S-824 60 DELSBO.
Tel +46-(0)653-770 52, Fax +46-(0)653-770 97.
Arbete: Hälsinglands museum, Storgatan 31,
S-824 32 HUDIKSVALL.
Tel +46-(0)650-196 12, Fax +46-(0)650-381 86.

KASSÖR

Per Grau Möller, *kontakt*, Egevej 1, Nr. Lyndelse,
DK-5792 ÅRSLEV. Tel +45 65 90 22 40.
Arbete: Kartografisk Dokumentationscenter, Odense
Universitet, Campusvej 55, DK-5230 ODENSE.
Tel +45 65 57 21 04, Fax +45 65 93 29 74.
Email: pgm@hist.ou.dk

Kurt Borella, Tornebjerggårdsvej 5,
DK-3400 HILLERÖD. Tel +45 48 17 41 81.
Arbete: Allerød kommune, Vassingrødvej 2,
DK-3540 LYNGE.
Tel +45 48 18 80 66, Fax +45 48 18 78 46.

Liisa Eerikäinen, *kontakt*, Vipunenvägen 14,
SF-00610 HELSINGFORS. Tel +358-9-79 17 54.
Arbete: Museiverket, PB 187, SF-00171 HELSINGFORS.
Tel +358-9-40 50 200, Fax +358-9-40 50 211.

Cristina Prytz, *kontakt*, Wäsby gård, S-640 25 JULITA.
Tel +46-(0)150-915 26, +46-(0)708-16 37 96.
Arbete: Julita Sveriges lantbruksmuseum,
S-640 25 JULITA.
Tel +46-(0)150-912 90, Fax +46-(0)150-91 309.

Geir Sör-Reime, *kontakt*, Haugliveien 10
N-4030 HINNA. Tel +47 51 89 66 61.
Arbete: Rogaland fylkeskommune, Kulturavdelingen,
Postboks 798, N-4001 STAVANGER.
Tel +47 51 51 68 55, Fax +47 51 51 66 74.
Email: gsr.adm@rogaland.f_kommune.no

Akse Östebrot, Marie Wexelsensvei 4,
N-7045 TRONDHEIM. Tel +47 73 91 86 69.
Arbete: Direktoratet for naturforvaltning, Tungasletta 2,
N-7005 TRONDHEIM. Tel +47 73 58 05 00,
direkt +47 73 58 05 83, Fax +47 73 91 54 33,
Email: akse.ostebrot@dnpost.md.dep.telemax.no

Styrelsens kontakter på Island, Färöarna och Åland är

Birgitta Spur, Sigurjón Olafsson Museum,
Laugarnestanga 70, IS-105 REYKJAVIK.
Tel +354 553 29 06, Fax +354 581 45 53.

Símun Arge, Föroya Fornminnisav
Hoivik, PB 1155, FR-110 TÓRSHAVN.
Tel +298 10 700

Marita Karlsson, V. Skolgatan 1,
SF-22100 MARIEHAMN. Tel +358-18-16 887.
Arbete: Landskapsstyrelsen, PB 60,
SF-22101 MARIEHAMN.
Tel +358-18-25 000, Fax +358-18-17 440.

REDAKTÖR

Kelvin Ekeland, Järnvägsgratan 1A, S-171 63 SOLNA.
Storgatan 14 S-824 43 HUDIKSVALL.
Tel +46-(0)8-735 64 56, +46-(0)650-978 04,
Fax +46-(0)8-698 10 42. Email kee@environ.se

Postgirokonton finns i respektive land

Danmark: 8 96 50 80 (c/o Per Grau Möller)

Finland: 8 000 54-1099 421 (c/o Liisa Eerikäinen)

Norge: 080 14 51 14 32 (c/o Geir Sör-Reime)

Sverige: 77 52 09-0 (c/o Cristina Prytz)

- Man kan lära ungarna gå, men inte vart.